

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Kertu Zahharov

AINESÕNAD PIIRITLETUD KASUTUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Renate Pajusalu

TARTU 2025

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest, ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kertu Zahharov

Lühikokkuvõte

Töös uurisin, kuidas käituvad eesti keele ainesõnad. Täpsemalt vaatlesin ainesõnade esinemist asjasõnadena – kuidas tähenduslikult ja grammatiliselt kvantitatiivselt piiritlemata tähendusega sõnast saab kvantitatiivselt piiritletud sõna. Selgitasin välja, mil viisil see muutus toimub ning kas sellega kaasnes tähendusniheid. Ainesõnad on kvantitatiivselt piiritlemata, mis tähendab, et neist ei tohiks olla võimalik luua grammatiliselt piiritletud vorme nagu saab teha näiteks asjasõnadega. Tuleb aga ette ka olukordi, kus keelekasutajal on põhjust ainesõnadega väljendada kvantitatiivselt piiritletud vorme. Kuna grammatiliselt käitub sõna aga ainesõnana, võib tekitada see protsess (piiritlematust piiritletuks muutumine) tähendusniheid.

Analüüsi jaoks valisin 10 sõna, millest suurema osa moodustasid ainesõnad (8) ning mida võrdlesin asjasõnadega (2). Otsisin välja näitelauseid leksikoloogilise abivahendiga Sketch Engine eesti keele ühendkorpusest 2023 (vt ühendkorpuste kohta Koppel & Kallas 2022). Seejärel tegin nii kvantitatiivse kui ka kvalitatiivse analüüsi, mis hõlmas ainesõnade vormilise ja semantilise profiili uurimist, lauseliikme analüüsi ning kvantorifraasi koosseisus esinemise vaatlemist.

Minu uuritud sõnade kohta selgus, et teatud ainesõnadel on suurem tõenäosus esineda kvantitatiivselt piiritletuna kui teistel. Grammatilise mitmusega tekitati kvantitatiivne piiritletus vaid pooltel ainesõnadel. Ainsaid mitmusega esinevaid tähendusniheid tekkis ainesõnadega *vesi*, *sool* ja *liiv*. Ainesõnal *süsi* oli nii aine- kui asjasõna tunnuseid, mistõttu mitmus tähendusnihet ei tekitanud. Ainesõnad *tolm*, *lumi*, *mesi* ja *tatar* ei esinenud mitmuses kordagi. Asjasõnade puhul grammatilise mitmusega tähendusnihet ei tekkinud. Aluse ja sihitise vormidega kvantitatiivsele piiritletusele viitamine esines kõikide sõnade puhul. Kõik ainesõnad esinesid kvantorifraasi koosseisus, kõige tüüpilisem oli nimisõnaline kvantorifraas. Valimis ei esinenud ükski ainesõna arvsõnalise kvantorifraasi koosseisus. Asjasõnade puhul esines vaid arvsõnalist kvantorifraasi.

Võtmesõnad: ainesõna, kvantitatiivne piiritletus, kvantorifraas, mitmus, tähendus

Sisukord

Töös esinevad lühendid.....	5
Sissejuhatus.....	6
1. Ainesõnade olemus	8
1.1. Ainesõnade semantika	8
1.2. Ainesõnad eesti keele grammatikas	10
1.2.1. Kvantitatiivne piiritletus	10
1.2.2. Ainesõna aluse või sihitisena	11
1.2.3. Kvantorifraas.....	13
2. Uurimismaterjal ja -meetod	15
2.1. Uurimismaterjal	15
2.2. Uurimismeetod.....	16
3. Tulemused.....	18
3.1. <i>Vesi</i>	18
3.2. <i>Sool</i>	20
3.3. <i>Süsi</i>	23
3.4. <i>Liiv</i>	26
3.5. <i>Lumi</i>	29
3.6. <i>Tatar</i>	31
3.7. <i>Tolm</i>	33
3.8. <i>Mesi</i>	35
3.9. <i>Koer</i>	37
3.10. <i>Raamat</i>	39
4. Arutelu	42
Kokkuvõte.....	46
Kirjandus.....	48
Usage of countable mass nouns. Summary.....	50

Töös esinevad lühendid

Lauseliikmete lühendid:

A	alus
S	sihitis
A (osa)	osaalus
A (täis)	täisalus
S (osa)	osasihitis
S (täis)	täissihitis

Arvu ja käänete lühendid:

sg	singular e ainsus
pl	pluural e mitmus
n	nominatiiv e nimetav
g	genitiiv e omastav
p	partitiiv e osastav
ill	illatiiv e sisseütlev
in	inessiiv e seesütlev
el	elatiiv e seestütlev
all	allatiiv e alaleütlev
ad	adessiiv e alalütlev
abl	ablatiiv e alaltütlev
tr	translatiiv e saav
ess	essiiv e olev
abe	abessiiv e ilmaütlev
kom	komitatiiv e kaasaütlev

Sissejuhatus

Eesti keeles jagunevad nimisõnad vastavalt sellele, kas sõnaga tähistatav referent on kvantitatiivselt piiritletud või mitte. See tähendab, et teatud sõnade puhul on võimalik referenti loendada (*raamat*), teiste puhul seda teha ei saa (*liiv*), ühel juhul on hulk piiritletud (*raamat*), teisel piiritlemata (*liiv*). Kas referent on kvantitatiivselt piiritletud või piiritlemata – sellest annab märku referendi olemus. Kas referendi tähistaja on kvantitatiivselt piiritletud või mitte, nähtub sõna grammatilisest käitumisest.

Kui referent on kvantitatiivselt piiritletud, on võimalik tähistaja (sõna) arvu muuta, näiteks grammatilise mitmuse või kvantorifraasi abil – sellisesse rühma kuuluvad asjasõnad (*raamat*) (Lima & Rothstein 2020: 174). Seda tüüpi sõnad on juba Benjamin Lee Whorfi (2010 [1956]: 260) käsitluses tähistajateks kindlapiirilistele referentidele. Kui referent on kvantitatiivselt piiritlemata ja tähistaja arvu ei ole võimalik muuta, ei saa tavaliselt vastavatest sõnadest piiritletud vorme luua (Lima & Rothstein 2020: 174). Minu töös uuritavatest ainesõnadest moodustavad ühe rühma just sellised nimisõnad (*liiv*). Ainesõnad on tähistajateks referentidele, kus piiridele ei viidata (Whorf 2010 [1956]: 260). Olgugi et ainesõnade referendid on oma olemuselt loendamatud ja kvantitatiivne piiritletus ei tohiks justkui võimalik olla, on keeleline paindlikkus leidnud viisi, kuidas muuta ka ainesõnu asjasõnadeks, kvantitatiivselt piiritletuks. Seda põhjusel, et enamikke aineid tajutakse siiski kindlapiiriliste suurte või väikeste kehadena ja keekekasutaja võib (olukorrast tingituna) olla sunnitud väljendama ainesõna piiritletust (Whorf 2010 [1956]: 261). Selleks kasutatakse eesti keeles grammatilist mitmust ja kvantorifraasi. Lisaks näitavad ainesõnade kvantitatiivset piiritletust ka aluse ja sihitise konkreetset vormid. Ainesõna muutumisega grammatiliselt asjasõnaks võib kaasneda tähendusnihe: sõna esimene tähendus võib nihkuda, kuid jääb sellega siiski seotuks.

Minu töö eesmärk on teada saada, kuidas käituvad eesti keele ainesõnad: kuidas muutuvad ainesõnad asjasõnadeks, kvantitatiivselt piiritlemata sõnad kvantitatiivselt piiritletuteks, piiritlemata hulgaga referendid piiritletud hulgaga referentideks, ning mis rolli mängib selles protsessis tähendus. Lisaks tahan teada saada, kas uuritavate ainesõnade seas on juhte, kus ainesõnad käituvad tavapärasest ebatüüpilisel moel.

Ainesõnade kohta on uurimusi eesti keeles pigem vähe. Ainesõnade käitumist ja nende taga peituvat semantikat on selgitatud näiteks tervikkäsitluse „Eesti keele süntaks“ aluse ja sihitise peatükkides (Erelt, Metslang & Plado 2017: 240-252; Metslang 2017: 258-275). Lisaks on ainesõnadest räägitud kõige uuemas „Eesti grammatikas“ (Metslang jt 2023), kuid kuna see väljaanne toetub „Eesti keele süntaksile“, kattub „Eesti grammatikas“ välja toodu „Eesti keele

süntaksi“ omaga. Vanematest uuringutest on näiteks „Eesti keele grammatika II. Süntaks“ (Erelt jt 1993), milles eelnimetatud teoste eelkäijana leidub ootuspärast kattumist. Lisaks teevad Henno Rajandi ja Helle Metslang (1979) oma brošüüris „Määramata ja määratud objekt“ sissevaate ainesõna semantika maailma, käsitledes konkreetsemalt ainesõnade vormivaheldust. Muude keelte kohta käivaid ainesõnade uuringuid on tunduvalt rohkem. Üks nendest on Scott Grimmi (2018) „Grammatical Number and the Scale of Individuation“, mis käsitleb ainesõnade arvu semantikat eri keelte võrdluses. Suzi Lima ja Susan Rothstein (2020) on oma uurimuses „A typology of the mass/count distinction in Brazil and its relevance for mass/count theories“ käsitletud Brasiilia põlisrahvaste keelte aine- ja asjasõnade arvu semantikat. Scott Grimm, Ellise Moon ja Adam Richman (2021) on oma uurimuses “Strongly non-countable nouns: Strategies against individuality” vaadelnud loendamatu nimisõnu ja nende piiritletuse tekkimise võimalust.

Minu töö eesmärk on teada saada, kuidas käituvad eesti ainesõnad, kas ja kuidas tekivad kvantitatiivselt piiritletud vormid ning milline on piiritletud sõnavormide taga olev semantika. Kuigi põhifookus on ainesõnadel, analüüsin töö praktilises osas ka paari asjasõna, et tekitada võrdlus aine- ja asjasõnade vahel. Töö eesmärgiga on seotud järgmised uurimisküsimused:

- 1) kas ja mil määral on ainesõnal kalduvus esineda kvantitatiivselt piiritletud vormis grammatilises mitmuses;
- 2) milline on grammatilises mitmuses oleva ainesõnafraasi tähendus;
- 3) kas ja kuidas võib aluse ja sihitise vorm lauses viidata ainesõna piiritletusele;
- 4) millises kvantorifraasi koosseisus on ainesõnal tendents esineda ning kas sellisel juhul tekib ainesõnal ka tähendusnihe?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks analüüsisin kokku kümme sõna, nendest kaheksa olid ainesõnad ja kaks asjasõnad. Sõnade valikul toetusin Scott Grimmi (2018) ainesõnade arvukategooriat uurivale artiklile ja seal käsitletud sõnadele. Töös analüüsitud aine- ja asjasõnu sisaldavad laused pärinevad eesti ühendkorpusest 2023.

Esimene peatükk, teoreetiline osa, algab ainesõnade üldisemast kirjeldusest, kus käsitlen ainesõnade olemust ja ainesõnadega seotud problemaatikat, tuues näiteid lisaks eesti keelele ka teistest keeltest ja võrreldes neid asjasõnadega. Peale üldisemat ainesõnade tutvustust liigun põhjalikumalt eesti keele ainesõnade juurde ja toon välja viisid, kuidas eesti ainesõnadest tekivad kvantitatiivselt piiritletud vormid. Teises peatükis kirjeldan oma töö uurimismaterjali ja -meetodit. Kolmandas peatükis esitlen oma tulemused ning neljandas peatükis arutlen kokkuvõtlikult saadud tulemuste üle ja seon need varasemate uurimustega. Lisaks pakun neljandas peatükis ka võimalusi edaspidisteks uurimisteedeks.

1. Ainesõnade olemus

1.1. Ainesõnade semantika

Paljudes keeltes saab nimisõnad jagada kaheks vastavalt sellele, kas need sõnad on loendatavad või mitte. Esimene rühm selliseid sõnu on asjasõnad (ingl *count nouns*). Asjasõnade (ka elusolendid) puhul on referentideks objektikogumid (*koerad*) või üksikentiteedid (*koer*). Selliste sõnade puhul on erinevaid keelelisi vahendeid kasutades võimalik väljendada tähistatava referendi hulka, nagu näiteks grammatiline mitmus ja võimalus kasutada sõna arvsõnaga (*koerad, viis koera*). Teine rühm on ainesõnad (ingl *mass nouns*), kuhu kuuluvad referendid, mis tähistavad mingisugust ainet (*muda*). Ainesõnade puhul ei ole võimalik loendada referendi hulka ega muuta ka selle tähistaja arvu (**mudad, *viis muda*). On arvatud, et ainesõnade loendatavaks muutmiseks peab sõnale lisanduma täpsustus kas teatud sorti klassifikaatori (ingl *classifier*), pakendatuse (*5 ämbrit muda*) või mõõdu näol (*3 kilogrammi muda*). (Lima & Rothstein 2020: 174-175)

Sama tähendusega sõna võib eri keeltes käituda kas asja- või ainesõnana, mis näitab, et piir nende rühmade vahel ei ole alati üheselt selge. Näiteks käitub inglise keele *hair* 'juuksed' süntaktiliselt ainsuslikuna ehk ainesõnana (loendamatu) ja sama tähendusega prantsusekeelne *cheveux* mitmuslikuna ehk asjasõnana (loendatavana) (Palmer 1971: 35). Näite 1a ainsuslik *hair* nõuab tegusõnalt ainsuslikku vormi ja näite 1b mitmuslik *cheveux* mitmuslikku vormi – mõlemad sõnad on tähistajaks aga samale referendile.

(1) Ainsuslik *hair* ja mitmuslik *cheveux*

- a) *Her hair is beautiful.* 'tema juuksed on ilusad.'
- b) *Ses cheveux sont beaux.* 'tema juuksed on ilusad.'

Inglisekeelsed sõnad *leaves* 'lehed' ja *foliage* 'lehestik' võivad viidata samale referendile, puulehtedele. Sellest olenemata kuuluvad need sõnad eri tüüpidesse, mistõttu käituvad ka grammatiliselt erinevalt. (Palmer 1971: 35) Lauses *leaves on a tree* 'lehed puul' viitab referendi hulga grammatiline mitmus. Sõnaga *foliage* ei saa aga referendi hulga markeerimiseks grammatilist mitmust kasutada (**foliages of the tree*), hulka kannab edasi sõna ainsusvorm, *foliage of the tree* 'puude lehestik'. Kuigi nende kahe sõna tähendus on justkui sama, siis grammatiline käitumine mitte: grammatiliselt on sõna *leaves* loendatav (asjasõna) ja sõna *foliage* mitteloendatav (ainesõna). Sama olukord on ka eesti sõnadega *lehed* ja *lehestik*.

Vaadates keelte erisugust asja- ja ainesõnade käitumist, tekib vastuolulisus – ühes keeles käituvad aine- ja asjasõnad ootuspäraselt, samal ajal mõnes teises keeles aga ei pruugi selliste piiride tõmbamine (aine- vs. asjasõna) nii selge olla. Üks kesksemaid küsimusi asja- ja ainesõnade käsitlustes on oletus, et referendi füüsilised omadused ja selle tähistaja grammatiline vorm (kas sõna on loendatav / mitteloendatav) on omavahel seotud (Grimm 2018: 1). Taolisel juhul on kokkusobimatus, kus sama referendi tähistajad käituvad ühes keeles grammatiliselt ainesõnana, teises asjasõnana, aga ootamatu (Grimm 2018: 1). Referendi füüsilised omadused ju ei muutu, kui rääkida sellest erinevas keeles. Kuigi asja- ja ainesõnade eristus võib minna loogiliselt kokku referendi olemusega (aine käitub grammatiliselt ainesõnana, asi käitub asjasõnana), on kahe tüübi eristus pigem grammatiline (Chierchia 1998: 57).

Kas sõna on ainesõna või asjasõna, võib väljenduda selle sama sõna eri vormis ühes lauses – üks ja seesama sõna käitub ainesõnana ühtemoodi ja asjasõnana teistmoodi. See tähendab, et ühel sõnal on võimalik ühes situatsioonis käituda grammatiliselt ainesõnana, teises situatsioonis asjasõnana. See võib olla aga kõikuv ja ennustamatu (Rajandi & Metslang 1979: 10). Näiteks võib seda märgata inglise keeles: on võimalik öelda *Oscar bought an ice-cream* ja samal ajal ka *Oscar bought ice-cream*. Esimesel juhul on keelekasutaja pidanud sihitist *ice-cream* 'jäätis' asjasõnaks ning kasutanud artiklit. Teisel juhul käitub sõna aga ainesõnana ning artikkel on ära jäetud. Sama kõikuv on ka eesti keel. Saame ühte sõnasse suhtuda kas asja- või ainesõnana, mis peegeldub käändevalikus. Sarnaselt inglisekeelsele näitele saab ka eesti keeles öelda *Oskar ostis jäätise* või *Oskar ostis jäätist*. Esimesel juhul käitub sõna asjasõnana, teisel juhul ainesõnana – seda peegeldab sihitise kääne (*jäätise ~ jäätist*). (Rajandi & Metslang 1979: 10)

Sõna määratlemise kas asja- või ainesõnaks muudab veelgi keerulisemaks mitmetähenduslikkus – kui võtta arvesse ühe sõna taga peituvat varieeruvat semantikat, ühe sõna eri tähendusaspekte. See muudab problemaatiliseks lihtsa järelduse, et asjasõnad on loendatavad ning ainesõnad mitteloendatavad. Kui rääkida elusolendist *kana*, on tegemist asjasõnaga, ning seda on võimalik loendada (Grimm 2018: 45) (*1 kana, 4 kana, kanad laudas*). Mõeldes aga *kanale* kui lihatüübile, käitub sõna ainesõnana (Grimm 2018: 45) (*ema ostis poest kana* vs. **ema ostis poest kanu*).

Aine- ja asjasõnade taga olev semantika võib olla otseselt seotud sellega, kas sõna on loendatav või loendamatu. Sellest võib oleneda, millised on vastava sõna mitmuslikud vormid ja kas vastavast sõnast on üldse võimalik mitmuslikke vorme luua.

Aine- ja asjasõnade eristuse puhul on keeruline leida ühtset, loogilist ja keelteülest süsteemi. Aine- ja asjasõnade arvu käitumise uurimisel tuleb lisaks referendi füüsilistele omadustele võtta seega arvesse ka muid tegureid (nt sõna mitmetähenduslikkus).

1.2. Ainesõnad eesti keele grammatikas

Ainesõnad on kvantitatiivselt piiritlemata. Küll aga on olukordi, kus muidu kvantitatiivselt piiritlemata sõnatüübist võib teatud põhjuste tõttu saada kvantitatiivselt piiritletud sõna. Sellise nähtusega võib eesti keeles kohtuda, kui ainesõna on grammatilises mitmuses, esineb näiteks täissihitisena ning kui ainesõna on teatud kvantorifraasi koosseisus. Selle protsessiga, kus ainesõnad muutuvad piiritletuks, võib kaasneda ka tähendusnihe. Järgmistes alapeatükkides kirjeldan just seda nähtust.

1.2.1. Kvantitatiivne piiritletus

Keelekasutajal võib tekkida olukordi, kus mingisugusest objektist rääkides on vaja viidata selle hulga. Mingisuguse objekti kogusele saab viidata vaid siis, kui see objekt on kvantitatiivselt piiritletud. Kvantitatiivne piiritletus on omadus, mis viitab sellisele referendile, mille hulk on piiritletud, konkreetne, kindlaks määratud, inimesele tajutavatesse piiridesse seatud. Tõsi, objekti kogus ei ole igas olukorras alati mainimist väärt, kuid teatud juhtudel võib see olla vajalik. Näiteks on objekti kogusele viitamine tavaline (ehk isegi oluline) retseptijuhistes. Eesti keeles saavad kõik objektid olla kvantitatiivselt piiritletud. Mõni nimisõna on juba eos oma olemuselt kvantitatiivselt piiritletud (asjasõnad), mõnele tuleb piiritletus grammatiliste vahenditega tekitada (ainesõnad).

Asjasõnade hulka kuuluvad sellised ainsuslikud **kvantitatiivselt piiritletud** nimisõnad, mille referendid on oma olemuselt loendatavad (*inimene*) (Erelt, Metslang & Plado 2017: 249). Siin kohal on oluline öelda, et asjasõnad ei pea olema vaid asjad, vaid tähistavad ka elusolendeid. Kui *inimene* liigitub asjasõna alla, tähendab see, et nähes mitut inimest tänaval, on võimalik loendada *üks inimene, teine inimene, kolmas inimene*, või öelda *inimesed* ja *3 inimest*. Lisaks kuuluvad asjasõnade alla sellised objektikogumid, mis on piiritletud (*järvistu*).

Ainesõnade hulka kuuluvad sellised nimisõnad, mille referendid on oma algselt olemuselt **kvantitatiivselt piiritlemata**, neid ei ole võimalik loendada (Erelt, Metslang & Plado 2017: 249) ja neid piiritletuna tajuda (*liiv*). Näiteks ei saa pärast rannas jalutamist öelda, et *mu jalatsitest tuli 3 liiva välja* või *mu jalatsitest tulid liivad välja*. Kuigi *liiv* on oma olemuselt tõepoolest kvantitatiivselt piiritlemata, ei tähenda, et selline olukord ei võimaldaks muutust.

Eesti keeles on grammatilisi vahendeid, tänu millele on võimalik siiski ainesõnale piiritletus anda. Näiteks saab kasutada kvantorifraasi ja öelda *mu jalatsitest tuli 3 peotäit liiva välja*.

Ainesõnale kvantitatiivse piiritletuse andmiseks on veelgi viise. Nagu varasematest peatükkidest on selgunud, saab lisaks kvantorifraasile kasutada näiteks ka grammatilist mitmust. Kui piiritlemata olemusega ainesõnast tekitada piiritletud olemusega sõna, kasutades grammatilist mitmust, võib sellega kaasneda aga tähendusnihe (Erelt jt 1993: 141). Niisiis on tegelikult võimalik öelda *mu jalatsitest tulid liivad välja*, kuid vaid juhul, kui keelekasutaja tahaks viidata eri sorti liivadele. Lisaks eri sorti ainele võib ainesõna grammatiline mitmus viidata ainesõna implitsiitsele ehk varjatud piiritletusele (nt kogusena: *sai me supid kätte* 'kausiid suppi') ja aine paljususele (mitte loendatavale hulgale) (*kevadveed*) (Erelt jt 1993: 141).

1.2.2. Ainesõna aluse või sihitisena

Eesti keeles ainesõnadest rääkides tuleb vaadata nende esinemist ja käitumist aluse ja sihitisena. Just nende lauseliikmetena on võimalikud ainesõnade vormivaheldused, mis viitavad referendi kvantiteedile. Vormivaheldus tähendab siin olukordi, kus alus saab esineda nii täis- kui ka osaalusena ning sihitis nii täis- kui ka osasihitisena. Täisalus (totaalsubjekt) on nominatiivi käändes, osaalus (partiaalsubjekt) partitiivi käändes (Erelt, Metslang & Plado 2017: 240). Täissihitis võib olla nii genitiivi kui nominatiivi käändes ja osasihitis on partitiivi käändes (Metslang 2017: 259).

Tüüpiliselt sõltub aluse vorm (täisalus vs. osaalus) referendi kvantitatiivsest piiritletusest. Alus, mille referent on kvantitatiivselt piiritletud, on nominatiivis – sellisel juhul esineb alus täisalusena (2a). Sellisesse rühma kuuluvad asjasõnad (*koer*) ja kompleksisõnad (*püksid*). (Erelt, Metslang & Plado 2017: 248–249) Kui aluse referent on kvantitatiivselt piiritlemata, on võimalik täis- ja osaaluse vaheldus. Sellisesse rühma kuuluvad ainesõnad (*leib*) ja juhuhulgasõnad (*uksed*). (Erelt, Metslang & Plado 2017: 249)

Aluse vormivaheldus (= käändevaheldus) annab võimaluse väljendada lauses muidu kvantitatiivselt piiritlemata referendi kvantiteeti. Täisalusega võidakse väljendada koguhulka (2b) ja osaalusega selle hulga ebamäärast osa (2c). Lisaks võib aluse vorm sõltuda kvantiteedi üldisest markeeritusest – kas aluse kogusele on üldse viidatud või mitte. Kui osaalus viitab ebamäärasele kogusele, siis täisalus ei pööra kvantiteedile tähelepanu üldse (2b). (Erelt 2017: 250)

(2) Kvantiteedi markeeritus

- a) *Mul on koer.* (asjasõna, täisalus)
- b) *Laua on leib.* (ainesõna, täisalus → koguhulk / ei pööra kvantiteedile tähelepanu)
- c) *Laua on leiba.* (ainesõna, osalus → ebamäärane kogus)

Sarnaselt alusele on sihitisena esineval ainesõnal samuti kaks esinemisvormi, täis- ja osasihitis. Sihitis esineb totaalses vormis (täissihitis), kui selleks on täidetud vastavad tingimused: lause on jaatavas tegumoes, lause on perfektiivne ehk aspektilt piiritletud ning sihitis on kvantitatiivselt piiritletud (3a). Kui üks nendest tingimustest on täitmata, on sihitis partsiaalses vormis (osasihitis). Kuna täissihitis nõuab rohkem korruga täitmist vajavaid tingimusi, on just osasihitis tüüpilisem esinemisvorm. (Metslang 2017: 266) Näites 3b on täitmata jäänud jaatava tegumoe tingimus, näites 3c on aspekt imperfektiivne, näites 3d on sihitis kvantitatiivselt piiritlemata.

(3) Täis- ja osasihitis

- a) *Ostsin auto.* → lause on jaatava tegumoeaga, aspektiliselt piiritletud ja sihitis kvantitatiivselt piiritletud. (täissihitis)
- b) *Ma ei ostnud autot.* → lause on küll aspektiliselt piiritletud ja ka sihitis on kvantitatiivselt piiritletud, kuid tegumood on eitav. (osasihitis)
- c) *Olen esinduses ja ostan autot.* → lauses on jaatav tegumood ja sihitis on kvantitatiivselt piiritletud, kuid aspekt on imperfektiivne. (osasihitis)
- d) *Ostsin tatart* → lause on jaatava tegumoeaga, aspektiliselt piiritletud, kuid sihitis on kvantitatiivselt piiritlemata. (osasihitis)

Sihitis on kvantitatiivselt piiritletud, kui selle referent tähistab asja (*maja*), mitmusevormilist komplekti (*sokid, kingad*) või kogust (*kaks kassi*). Sihitis on kvantitatiivselt piiritlemata tähendusega, kui selle sõna tähistab ainesõna (*suhkur*) või on tegu mitmusliku sõnaga (*loomad, raamatud, inimesed*). (Metslang 2017: 265) Sihitise positsioonis olev ainesõna, mille tähendus on kvantitatiivselt piiritlemata, on osasihitise vormis (4a). Kvantorifraasis aga võib osasihitis edastada ka kvantitatiivselt piiritletud tähendust (lähemalt alapeatükis 1.2.3.). Kui sihitis esineb täissihitisena, viidatakse ainesõna kindlale kogusele, kvantitatiivsele piiritletusele (4b). (Metslang 2017: 267)

(4) Ainesõna täis- ja osasihitise (Rajandi & Metslang 1979: 10)

- a) *Oskar ostis jäätist*. → osasihitis, tähendus on kvantitatiivselt piiritlemata
- b) *Oskar ostis jäätise*. → täissihitis, tähendus on kvantitatiivselt piiritletud

1.2.3. Kvantorifraas

Kvantitatiivselt piiritlemata ainesõnad saab piiritletuks muuta lisaks aluse või öeldise vormivahelduse ja grammatilise mitmusega ka kvantorifraasiga. Kvantor ehk hulka väljendav nimi-, ase- või määrsõna muudab muidu loendamatu ainesõna loendatavaks (Koptjevskaja-Tamm 2001: 529). Kvantorifraas on fraas, mille tuum (põhisõna) on kvantorsõna ja mille laiend on substantiivifraas. Kui laiend, mis esineb substantiivifraasina, märgib loendatavat objekti, objektihulka või ainet, siis fraasi tuuma ülesandeks on märkida vastava objekti, objektihulka või aine kogust. (Metslang 2017: 463)

Kvantorifraasi alla koonduvad sarnaste süntaktiliste omaduste tõttu fraasid, mis väljendavad hulka, mõõtu või määra. Need fraasid grupeeruvad kolmeks tüübiks vastavalt sellele, milline on fraasi tuum. Esimese tüübi – arvsõnaline kvantorifraas – moodustavad fraasid, mille tuumaks on põhiarvsõna(ühend) (*kolm, kolmkümmend*) või vastav pronumeraal (*mitu*). Järgmisesse tüüpi – nimisõnaline kvantorifraas – kuuluvad fraasid, mille tuumaks on mõõdunimisõna, mis markeerib mõõtu (*meeter, tund, kraad*), hulka, kogu, rühma (*kimp, kari, komplekt*) või osa (*osa, enamik*). Viimasesse tüüpi – määrsõnaline kvantorifraas – kuuluvad fraasid, mille tuumaks on kvantiteedimäärsõna (*palju, vähe*). (Metslang 2017: 463) Ainesõnadele võivad piiritletust anda kõik kolm kvantorifraasi tüüpi, seejuures võib kaasneda tähendusnihe (*too mulle poest kaks piima* 'too mulle poest kaks pakki piima').

Näites 5a, kus tegemist on arvsõnalise kvantorifraasiga, ei ole vihjatud, et *vesi* esineks pakendatuna. Sellest olenemata võib seda tajuda pakendatuna. Sellisel juhul on tegemist tähendusnihkega. Näites 5b on tegemist nimisõnalise kvantorifraasiga, kus sõnaga *sool* tähendusnihet ei kaasne, piiritletust annab mõõdunimisõna *purk*. Näites 5c, kus ainesõna esineb määrsõnalise kvantorifraasi koosseisus, ei kaasne samuti tähendusnihet ning piiritletust annab määrsõna *natuke*.

(5) Kvantorifraasid, mis muudavad ainesõna piiritletuks.

- a) *võta poest kaks vett* → arvsõnaline kvantorifraas; viitab veele, mis on tõenäoliselt pudelis
- b) *laual on purk soola* → nimisõnaline kvantorifraas; viitab soolale, mis on purgis

- c) *lisa natuke tatart* → määrsõnaline kvantorifraas; ei viita küll niivõrd konkreetsele piiritletusele kui eelnevad kaks näidet, kuid on siiski piiritletud tähendusega

Üldjuhul on kvantorifraasi liikmete järjekorras esimene **kvantor** (tuum), millele järgneb selle laiend (**viis raamatut**). Esineb aga ka vastupidist järjekorda, mille põhjuseks võib olla ligikaudsele hulgale viitamine (*raamatut viis*). (Metslang 2017: 464) Fraasiliikmed võivad lauses ka üksteisest kaugemal paikneda (Huhmarniemi & Miljan 2016: 42; Metslang 2017: 477). Selle põhjuseks on tavaliselt hulga fokusseerimine (*mune on ostetud tosin*) (Metslang 2017: 465).

2. Uurimismaterjal ja -meetod

2.1. Uurimismaterjal

Uurimismaterjali kogusin leksikoloogilise abivahendiga Sketch Engine eesti keele ühendkorpusest 2023. Valisin kokku 10 sõna, valimis olid esindatud nii aine- kui ka asjasõnad.

AINESÕNAD (8) – *sool, vesi, süsi, liiv, lumi, tatar, tolm, mesi*

ASJASÕNAD (2) – *koer, raamat*

Enamiku uuritavatest sõnadest (ainesõnad) valisin välja Grimmi (2018) artiklist, mis käsitleb samuti ainesõnade arvu semantikat. Grimm valis oma uurimuse jaoks eri olemusega ainesõnad, et vaadelda ja võrrelda nende grammatilist käitumist. Sellest lähtusin ka mina, mistõttu olid ka minu ainesõnad eri olemusega (nende hulgas näiteks vedelikud, väikesed granulaarsed ained ja suuremad granulaarsed ained). Asjasõnad valisin oma uurimusse juhuslikult. Kogusin Sketch Engine'i kaudu eesti ühendkorpusest 2023 vastavate aine- ja asjasõnade 50 juhuslikku vastet. Kasutasin konkordantsotsingut, et uuritavad sõnad esineksid kontekstis (lauses). Konkordantsotsingu tegin liitotsinguga (ingl *advanced*). Liitotsing oli oluline seetõttu, et sõna esineks minu analüüsiks vajaliku sõnaliigina (üldnimisõna). Liitotsingu lemmaväljale sisestasin otsitava sõna. Sõnaliigiväljal valisin tingimuse, et sõna peab esinema üldnimisõnana (ingl *common noun*).

Tulemustest võtsin juhuvalimiga välja esimesed 200 näitelause. Kuigi minu eesmärk oli analüüsida 50 esimest juhuslikku vastet, siis 200 näitelause väljavõtt oli oluline põhjusel, et mõned näitelauseid olid valimisse sobimatud ning need tuli välja vahetada. Näiteks oli tulemustes olukordi, kus näitelauseis olev sõna esines muu sõnaliigina (olgu et otsingut tehes lisasin üldnimisõnana esinemise tingimuse). Väljavahetamist nõudvaid olukordi oli ka teisi. Kui vaadeldav sõna või lause oli järgmiste tunnustega, jätsin lause valimist välja:

- a) uuritav sõna oli liitsõna komponent (*veesõiduk*),
- b) uuritav sõna tähistas nime (*Liiv on vajunud selles blogis lihtsalt allapoole.*),
- c) tähendus oli uuritava sõna tähendusest erinev (*...mõlemal sool on oma tugevused ja nõrkused. 'sugu'*),
- d) lause oli arusaamatu (*HoldawayDavy Crockett, I (lõpp)PifVäike FranzVeider koerA.*),
- e) lause oli koopia juba analüüsitud lausest,
- f) lause oli muukeelne või murdeline (*Vete a la mierda La Liga!*),
- g) uuritav sõna esines veebiaadressis.

2.2. Uurimismeetod

Vaatlesin kokku 500 näitelauset (10 sõna x 50 näitelauset). Väljavalitud aine- ja asjasõnu analüüsisin kindlate parameetrite järgi. Selleks lõin Exceli tabelisse tulbad, millest iga tulp tähistas konkreetset analüüsi aspekti. Esimene tulp (*lause*) tähistas väljavalitud näitelauset, kus uuritav sõna esines. Kui ühes näitelauses esines mitu vormi vastavast sõnast, valisin analüüsiks esimese. Teise tulpa (*sõne*) kirjutasin välja näitelauses oleva sõna täpselt sellisel kujul, nagu see näitelauses esines. Kolmandasse tulpa (*grammatiline info*) lisasin uuritava sõna grammatilise info, milleks oli sõna arv (ainsus, mitmus) ja kääne. Neljandasse tulpa (*alus/sihitis/muu*) lisasin info selle kohta, millise lauseliikmena sõna esines. *Muu* alla lisasin kõik sellised juhud, kus uuritav sõna esines mõne muu lauseliikmena kui alus ja sihitis (nt määrus), ning juhud, kus uuritav sõna esines näiteks täiendina. Samuti lisasin neljandasse tulpa eituslauselise sihitise, kuna seal vormivaheldust tekkida ei saa. Viiendasse tulpa (*tähendus*) lisasin uuritava sõna konkreetsema tähenduse, mille jaoks tuli analüüsida lause konteksti. Kuuendasse tulpa (*hulk*) lisasin, kas vastavas kontekstis sõna on kvantitatiivselt piiritletud või mitte. Seitsmendasse tulpa (*kvantorifraas*) kirjutasin kvantorifraasid, milles sõna esines. Kaheksandas tulbas (*KV-tüüp* = kvantorifraasi tüüp) määrasin esinenud kvantorifraasi tüübi.

Minu uurimismeetod sisaldab nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid aspekte. Alustasin kvantitatiivse analüüsiga. Selle jaoks analüüsisin esmalt sõnavormi koguprofiili üle korpuse, seejärel võrdlesin leitud minu valimis olevaga. Kogu korpuse kvantitatiivne analüüs andis mulle ettekujutuse sellest, millisel moel on uuritaval sõnal kalduvus käituda, olemata ise kogu korpust põhjalikult analüüsinud. Tervet korpust ei ole võimalik kvalitatiivselt analüüsida, kuna see on liiga suur. Kuigi korpusest päritud koguinfosse tuleb suhtuda kriitiliselt, oletan, et niivõrd suurte päringute puhul joonistuvad tõenäoliselt välja siiski teatud tendentsid. Niisiis oli korpusest leitud tendentside huvitav võrrelda tendentsidega minu valimis.

Kogu korpuse kvantitatiivne analüüs algas otsingust. Tegin otsingu (konkordantsotsing → liitotsing: lemmaväljale otsitav sõna + tingimus, et peab esinema üldnimisõnana) ja avasin tulemused sõna kohta terve korpuse peale. Seejärel avasin andmed sõna sageduse kohta (ingl *frequency*) ja otsisin sagedust sõna grammatilise info kohta (ingl *features*). Sageduse tulemused näitasid, kui suurel hulgal esineb sõna ainsuses ja mitmuses ning millised on selle sagedamad grammatilised esinemisvormid. Sagedamatest ainsuslikest vormidest valisin kolm esimest, sagedamatest mitmuslikest vormidest kõige esimese. Selline vahekord tekkis seetõttu, et ainesõnadel oli kalduvus esineda pigem ainsuslikena (nii kogu korpuses kui valimis), mille tõttu oli esimese kolme vormi eristamise võimalus lihtne. Mitmuslikest vormidest valisin vaid

ühe ja kõige sagedama, kuna valimis oli sõnu, mille puhul tuligi välja vaid üks mitmuslik vorm (kui sedagi). Tabelis on mitmuse ja ainsuse sõnavormide protsent arvutatud sõnade koguarvust, kõige sagedama ainsuse ja mitmuse protsent aga ainsuse vs. mitmuse koguarvust. Et kahe andmestiku tulemused oleksid võrreldavad, jäi analüüsisüsteem ka valimis samaks. Tulemused (kogu korpus + valim) ühe sõna profiili kohta lisasin võrdlevasse tabelisse.

Kvantitatiivsele analüüsile järgnes kvalitatiivne analüüs. Kui sõna esines mitmuses, seletasin mitmuses esinemise põhjuse lahti. Selle jaoks analüüsisin näitelause konteksti, milles mitmuses olev sõna esines, ja vastava sõna tähendust. Lisaks vaatlesin sõna esinemist eri lauseliikmetena, kus keskendusin eelkõige alusele ja sihitisele. Analüüsisin konteksti põhjal ettetulnud täis-/osaaluse ja täis-/osasihitise vorme ning vastavas vormis esinemise põhjust. Tulemustes analüüsitud näited ei peegelda seda, et kõik valimis olnud vastavad vormid (nt osasihitis) oleksid samasuguse põhjusega. Et tööd piiritleda, põhjendasin tulemustes kõige sagedamini ettetulnud põhjust. Mõnel korral tõin välja muud erijuhtumid. Tõin välja ka kvantorifraasid, mille koosseisus sõna esines, ning analüüsisin, kas sõnal on suurem kalduvus esineda kindlas kvantorifraasitüübis (arvsõnaline, nimisõnaline või määrsõnaline kvantorifraas) ja kas kvantorifraasi koosseisus esinemisega tekivad ka tähendusnihked. Tulemusi illustreerivad näited.

3. Tulemused

Allpool esitan valitud kaheksa aine- ja kahe asjasõna analüüsi tulemused. Alustan sõna vormilise koguprofiili võrdlemisega kahe andmestiku põhjal: minu valim ja eesti ühendkorpuse 2023. Seejärel liigun konkreetsemalt enda valimi juurde, kus analüüsin mitmuses esinemist ja sellega kaasnevaid võimalikke tähendusmuutusi. Peale seda vaatlen sõna aluse ja sihitisena ning analüüsin tähenduslikult nende lauseliikmete totaalseid-partsiaalseid vorme. Viimaseks uurin kvantorifraase. Siinse osa tulemusi illustreerivad näitlikustavad tabelid ja joonised, väljatoodud näited pärinevad minu viiekümnelauselisest valimist.

3.1. Vesi

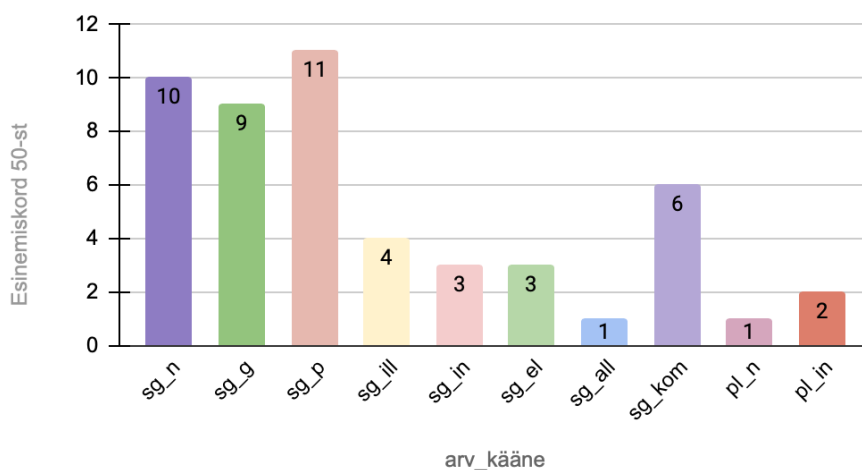
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 1. Sõna *vesi* esines kogu korpuse peale kokku 1 476 675 korral, sellest ainsuses 1 437 673 korda (97%) ja mitmuses 39 002 korda (3%). Kolm esimest käänat esinesid ainsuses üsna võrdselt, kõige sagedamini genitiiv *vee* (360 922; 25%), millele järgnes partitiiv *vett* (344 057; 23%) ja nominatiiv *vesi* (320 490; 22%). Kõige sagedam, kuid ainsuslikest oluliselt harvem mitmuslik vorm oli inessiiv *vetes* (14 429; 37%).

Valimis oleva 50 näite hulgas esines sõna *vesi* ainsuses 47 korda (94%) ja mitmuses 3 korda (6%). Sarnaselt eesti ühendkorpuse 2023 andmestikuga, oli ka minu valimi kolm esimest käänat ainsuses üsna võrdselt, küll oli esimese kolme pingerida teistsugune. Ainsuse vormidest esines kõige rohkem partitiivi *vett* (11; 23%), millele järgnes nominatiiv *vesi* (10; 21%) ning genitiiv *vee* (9; 19%). Mitmuslikest vormidest esines sõna kahel juhul inessiivi vormis *vetes* (67%) ja ühel korral nominatiivi kujul *veed* (33%). Niisiis on mitmuse *inessiiv* mõlemas andmestikus kõige sagedam mitmuslik vorm. Sõna *vesi* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 1.

Tabel 1. Sõna *vesi* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpuse 2023			Valim		
Sõnu kokku	1 476 675			50		
Ainsus	1 437 673	97%		47		94%
Mitmus	39 002	3%		3		6%
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_g	360 922	25%	sg_p	11	23%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_in	14 429	37%	pl_in	2	67%

Grammatiline info

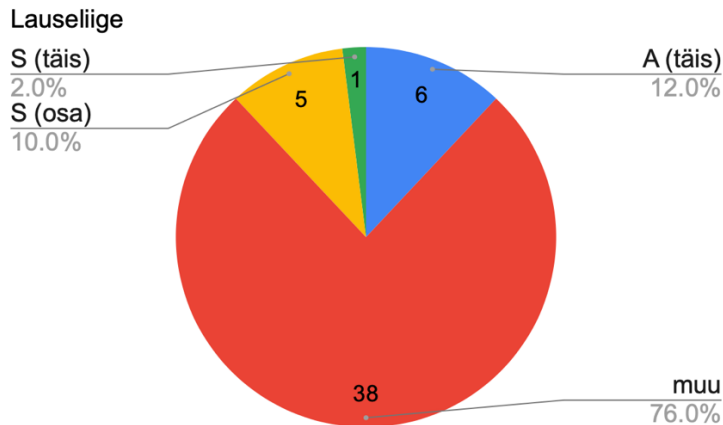
Joonis 1. Sõna *vesi* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Sõna *vesi* esines mitmuse inessiivi vormis *vetes* ja mitmuse nominatiivi vormis *veed*, millega kaasnes ka tähendusnihe. Mõlemal korral tähistas mitmuse kasutus piiritlemata veehulka, aga olles lause konteksti kaudu seotud kindla poliitilis-geograafilise territooriumiga, võib seda analüüsida ka piiritletuna (6a, 6b). Olgugi et vesi aina ja veekogu on omavahel tähenduslikult seotud, ei saa neid siiski üksteisega võrduma panna. Mitmus tingib nende näidete puhul tähendusnihke (piiritlemata aine *vesi* → piiritletud *Eesti veed*).

(6) Sõna *vesi* mitmuse inessiivis (a) ja mitmuse nominatiivis (b)

- Kinnitamata andmetel on Eesti vetes uppunud 3 M-tüüpi allveelaeva (Maljutka) ja 1 Whiskey-tüüpi allveelaev.*
- Päike käib ju kõrge kaarega ja Eestimaa veedki soojenevad.*

Joonis 2 illustreerib sõna *vesi* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 6 korral, osasihitisena 5 korral ja täissihitisena 1 kord. Täisaluste puhul ei olnud hulk oluline (7a). Osasihitisena esinev *vesi* käitus tavalise ainesõnana, kus vastav vorm viitas ainele kui sellisele (7b). Täissihitise vormi oli keerulisem põhjendada, kuna lause võis viidata nii kvantitatiivsele kui ka aspektilisele piiritletusele (7c). Ilma täpsemat konteksti teadmata, oli lõplike järeldusi täissihitise tähenduse kohta raske teha. Sõna *vesi* esines lauses kõige rohkem (38 korda) muu lauseliikmena (7d).

Joonis 2. Sõna *vesi* eri lauseliikmetena.

(7) Sõna *vesi* eri lauseliikmetena

- Kuum vesi hävitab kõik umbrohu rakud...* (täisalus)
- Et vähendada seda heli, soovitas ta potti vett lisada.* (osasihitis)
- Kulus 11 minutit ja 4 sekundit, enne kui voolikutesse vesi lasti...* (täissihitis)
- Ilmselgelt oli vajalik veest välja minek.* (muu)

Analüüsis esines sõna *vesi* kvantorifraasi koosseisus 5 juhul. Kõige rohkem oli nimisõnalist kvantorifraasi, mis esines kolm korda – *klaasi vett*, *kaks tilka vett*, *2 liitrit vett*. Määrsõnalisi kvantorifraase esines kaks korda – *kogu vesi*, *natukesele veele*. Täendusnihet kvantorifraasi koosseisus esinemise tõttu ei tekkinud. Arvsõnalist kvantorifraasi valimis ei esinenud.

3.2. Sool

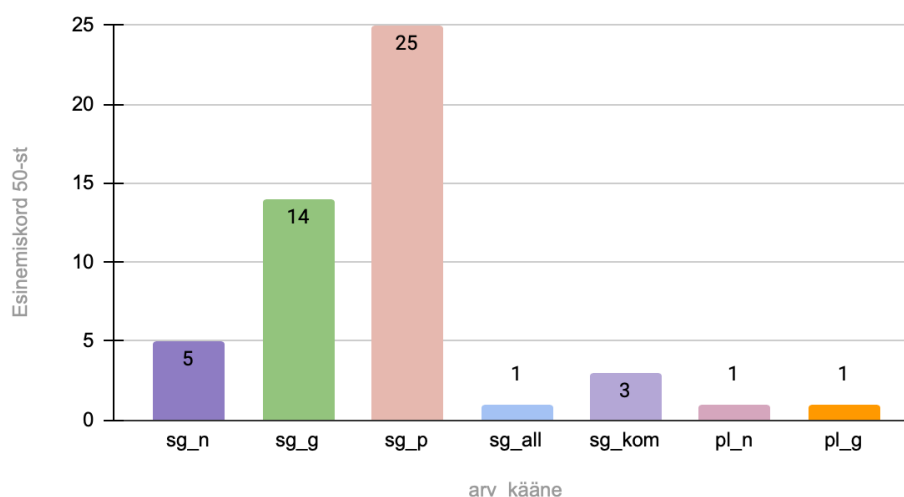
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 2. Sõna *sool* esines kogu korpusse peale kokku 195 037 korral, sellest ainsuses 180 627 korda (93%) ja mitmuses 14 410 korda (7%). Kõige sagedam ainsuslik vorm oli partitiiv *soola* (78 651; 43%), millele järgnes nominatiiv *sool* (38 191; 21%) ja genitiiv *soola* (34 927; 19%). Kõige sagedam, kuid ainsuslikest oluliselt harvem mitmuslik vorm oli genitiiv *soolade* 5026 korda (35%).

Valimis oleva 50 näite hulgas esines sõna *sool* ainsuses 48 korda (96%) ja mitmuses 2 korda (4%). Ainsuse vormidest esines kõige rohkem, sarnaselt kogu korpussega, partitiivi *soola* (25; 52%), millele järgnes genitiiv *soola* (14; 29%) ja nominatiiv *sool* (5; 10%). Mitmuses oli ühel juhul sõna nominatiivis *soolad* (50%) ja ühel korral genitiivi kujul *soolade* (50%). Sõna *sool* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 3.

Tabel 2. Sõna *sool* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpuses 2023			Valim		
Sõnu kokku	195 037			50		
Ainsus	180 627		93%	48		96%
Mitmus	14 410		7%	2		4%
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_p	78 651	43%	sg_p	25	52%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_g	5026	35%	pl_n	1	50%
				pl_g	1	50%

Grammatiline info

Joonis 3. Sõna *sool* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

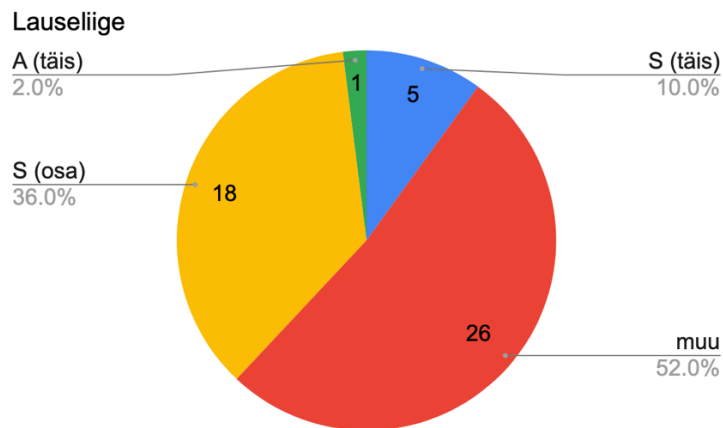
Sõna *sool* puhul kaasnes mitmuse kasutusega tähendusnihe. Nii mitmuse genitiivi (8a) kui ka mitmuse nominatiivi (8b) korral oli mitmust kasutatud viitamaks korraga erinevatele soolaliikidele.

(8) Sõna *sool* mitmuse genitiivis (a) ja mitmuse nominatiivis (b)

- Merevesi on mineraalainete, soolade, gaaside ja org. ainete lahus.*
- Kõik soolad maitsevad samamoodi, välja arvatud siis, kui nad on lisatud toidule.*

Joonis 4 illustreerib sõna *sool* esinemist lauseliikmetena. Osasihitisena esines sõna 18 korral, täissihitisena 5 korral ja täisalusena 1 kord. Osasihitisena esinenud vormid peegeldasid tüüpilist ainesõna käitumist, kus viidati ainele, ning piiritletusetähendust ei esinenud (9a), samuti käitus

ainesõnale ootuspäraselt ka täisalus (9b). Näites 9c esineb täissihiteline *sool*, mille juures võidi viidata konkreetsele kogusele soolale, kuna tegemist oli tõenäoliselt retseptijuhisega. Näites 9d on samuti täissihiteline *sool*, kuid selle põhjustas verb. *Sool* esines lauses kõige rohkem (26 korda) muu lauseliikmena (9e).

Joonis 4. Sõna *sool* eri lauseliikmetena.

(9) Sõna *sool* eri lauseliikmetena

- a) ... ja siis soola keele alla + leiba ja kurki. (osasihitis)
- b) Raputa korralikult enne kasutamist, et sool seguneks õlidega. (täisalus)
- c) Lisa sool ja kõõmned ning segades ja sõtkudes ka jahu. (täissihitis)
- d) Tavalise soola võiks välja vahetada Himaalaja roosa soola vastu. (täissihitis)
- e) Võite ka panni lakkuda, kui sellel on ennem kerge soolaga päevalillesemneid ja pihlakaid röstitud. (muu)

Analüüsis esines sõna *sool* kvantorifraasis 10 juhul. Sarnaselt sõnaga *vesi* tuli kõige rohkem ette nimisõnalist kvantorifraasi, mida oli kuus korda – *noaotsaga soola*, *käputäie soola*, *0,5 tl soola*, *soola 2-3 cm*, *1/2 tl soola*, *0,5 tl soola*. Ühel juhul oli nimisõnaline kvantorifraas pöördjärjestuses (*soola 2-3 cm*), mille tingis ilmselt asjaolu, et taheti fokuseerida kogust. Määrsõnalisi kvantorifraase esines neli korda – *palju soola*, *veidi soola*, *natuke soola*, *rohkem soola*. Kvantorifraaside rohkuse tingis tõenäoliselt asjaolu, et valimisse sattus mitmeid retseptijuhiseid. Ühegi fraasitüübi koosseisus esinemisel tähendusnihet ei tekkinud. Arvsõnalist kvantorifraasi valimis ei esinenud.

3.3. Süsi

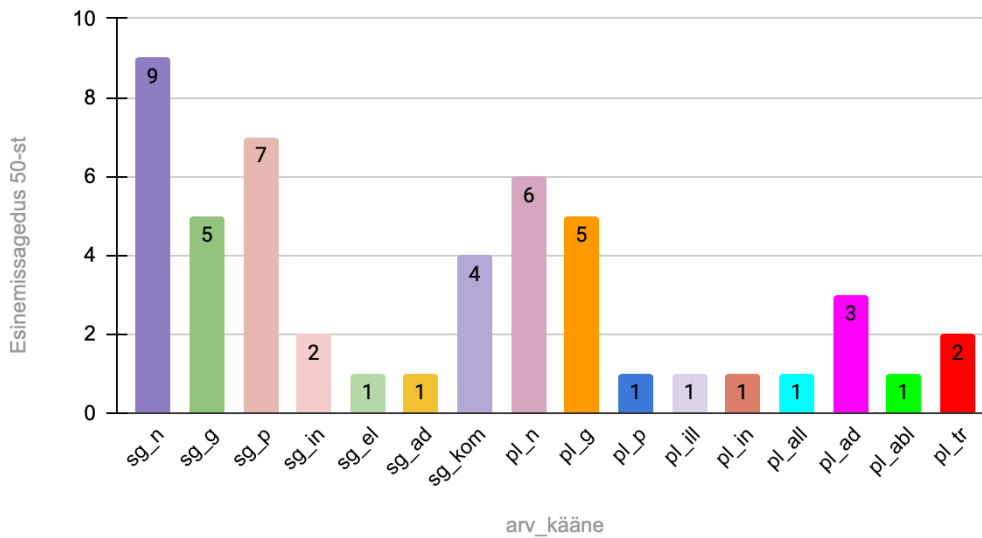
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 3. Sõna *süsi* esines kogu korpusse peale kokku 30 004 korral, sellest ainsuses 14 765 korda (49%) ja mitmuses 15 239 korda (51%). Kõige sagedam ainsuslik vorm oli genitiiv *sõe* (6359; 43%), millele järgnes partitiiv *sütt* (4255; 29%) ja komitatiiv *söega* (34 927; 12%). Kõige sagedam mitmuslik vorm, kuid jällegi oluliselt harvem ainsuslikest vormidest, oli partitiiv *süsi* (5397; 35%). Viimasesse tulemusse, mitmuse partitiivi *süsi* kui kõige sagedam vorm, tuleks suhtuda kriitiliselt, kuna mitmuse partitiiv on vormihomonüümne ainsuse nominatiiviga, ning olemata ise kogu korpus läbi analüüsinud, ei saa olla kindel, et *süsi* oleks täielikult õigesti märgendatud.

Valimis oleva 50 näite hulgas esines sõna *süsi* ainsuses 29 korda (58%) ja mitmuses 21 korda (42%). Kuigi kogu korpusse kõige sagedam ainsuslik vorm oli genitiiv, siis valimi sagedam ainsuslik vorm oli nominatiiv *süsi* (9; 31%). Sellele järgnes partitiiv *sütt* (7; 24%) ning genitiiv *sõe* (5; 17%). Ainsuse komitatiiv valimis esikolmikusse ei jõudnud, (nagu oli see kogu korpusse tulemuste esikolmikus). Mitmuses esines sõna 9 erinevas vormis. Nendest kõige sagedamad olid nominatiiv *söed* (6; 28%) ja genitiiv *süte* (5; 24%). Sõna *süsi* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 5.

Tabel 3. Sõna *süsi* profiil eesti ühendkorpus 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpus 2023			Valim		
Sõnu kokku	30 004			50		
Ainsus	14 765		49%	29		58%
Mitmus	15 239		51%	21		42%
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_g	6359	43%	sg_n	9	31%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_p	5397	35%	pl_n	6	28%

Grammatiline info

Joonis 5. Sõna *süsi* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Süsi erineb teistest ainesõnadest oma olemuselt sellepolest, et kuigi seda üldiselt mõistetakse aina, siis saab ta oma füüsiliste omaduste tõttu esineda ka asjasõnana. Põlemisprotsessi käigus muutub loendatav süsi (asjasõna) loendamatuks (ainesõna), kuna sötükid lagunevad ja muutuvad piisavalt väikesteks tükkides või tuhaks. Kui teised ainesõnad valimis on nt granulaarsed, väiksematükilised, ning üksikuid tükke ei ole põhjust üksteisest eraldada, siis *süsi* on teatud olukordades suuremate tükkidega ja seetõttu on mitmusevorm oodatavam.

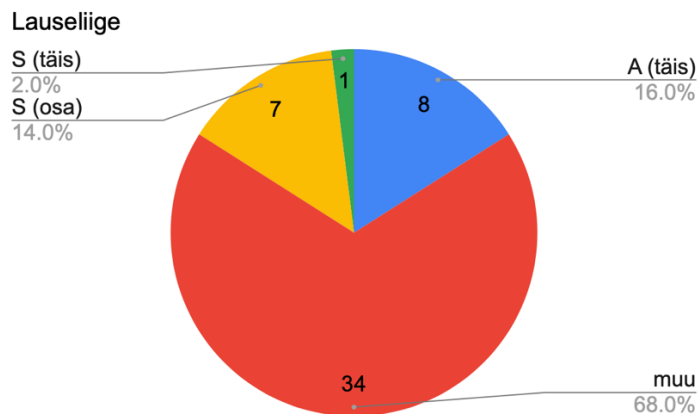
Sõna *süsi* esines mitmuses 21 korda ja 9 erineval kujul. Kõige sagedama vormi, mitmuse nominatiivi puhul oli mitmust kasutatud mitme oletatava põhjuse tõttu. Ilma täpsemat konteksti teadmata võis vorm *söed* viidata juba varem mainitud sütele, mille juhul viitas mitmuse nominatiiv juba tuntud ja määratud hulgale (definiitsus) (10a). Mitmust võib seletada ka asjaolu, et tegemist oli piiritletud „anumas“ oleva söega, mille tõttu oli ka *süsi* piiritletud koguses (10a, 10b, 10f, 10g). Näite 10c puhul viitas mitmus konteksti järgi tõenäoliselt sellele, et tegemist on konkreetse koguse sütega, mis olid eelnevalt grillpakendis (10c). Ka võis mitmusevorm viidata aine paljususele täpsemale kogusele viitamata (10d, 10e, 10g).

(10) Sõna *süsi* mitmuslikud vormid

- Kuni söed parajaks miilasad, segasin kokku kerge salati ja keerasin kokku kaks grillinutsakat.* (pl_n)
- Kui elektrit polnud, triigiti pesu pressrauaga, millesse pandi hõõguvad söed.* (pl_n)

- c) *...mis oli ilmselt alguse saanud grillimisest, sest põlengu juures oli ühekordne grillipakend ja söed. (pl_n)*
- d) *Iga päev kõndisin nagu süte peal, oodates, millal ta otsustab kätte maksta. (pl_g)*
- e) *Otse sütel küpsetatud ja nii hörk, et viib keele alla. (pl_ad)*
- f) *...pane need koos veega ahjupotis sütele hauduma,... (pl_all)*
- g) *See on inimesed, kes on võtnud enda õlule kohustuse – hoida nendes sütes sooja. (pl_in)*

Joonis 5 illustreerib sõna *süsi* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 8 korda, osasihitiseks 7 korda ja täissihitiseks ühe korra. Täisalus võis viidata kas koguhulgale või ei pööratud aine hulga tähelepanu üldse (11a). Tässihitis võis viidata kindlale kogusele (11b). Osasihitise korral käitus sõna ainesõnale ootuspäraselt, kogusele ei viidatud (11c). Osaalust valimis ei esinenud. Sõna *süsi* esines lauses kõige rohkem (34 korda) muu lauseliikmena (11d).

Joonis 5. Sõna *süsi* eri lauseliikmetena

(11) Sõna *süsi* eri lauseliikmetena

- a) *Kuni söed parajaks miilaid, segasin kokku kerge salati ja keerasin kokku kaks grillinutsakat. (täisalus)*
- b) *Kui elektrit polnud, triigiti pesu pressrauaga, millesse pandi hõõguvad söed. (tässihitis)*
- c) *Kaks higist kütjat pilluvad sütt miilavasse tulle. (osasihitis)*
- d) *Tegin siis kohvi ja kui läksin ka viima, oli grill ka jube söes ja põles 😊. (muu)*

Analüüsis esines sõna *süsi* kvantorifraasis ühel korral. Esindatud oli vaid nimisõnaline kvantorifraas – *sütt kaks pakki*. Täendusnihet siin ei esinenud, sest nii kogusele kui pakendatusele viitas fraasituum ja selle laiend (*kaks pakki*). Samuti esines ka siin kvantorifraas pöördjärjestuses (mitte *kaks pakki sütt*, vaid *sütt kaks pakki*). Ilmselt võib selle seletuseks olla, sarnaselt sõnaga *sool*, et lauses on soovitud eraldi fokusseerida kogust, mille tõttu on fraasiosa lõppu tõstetud.

3.4. Liiv

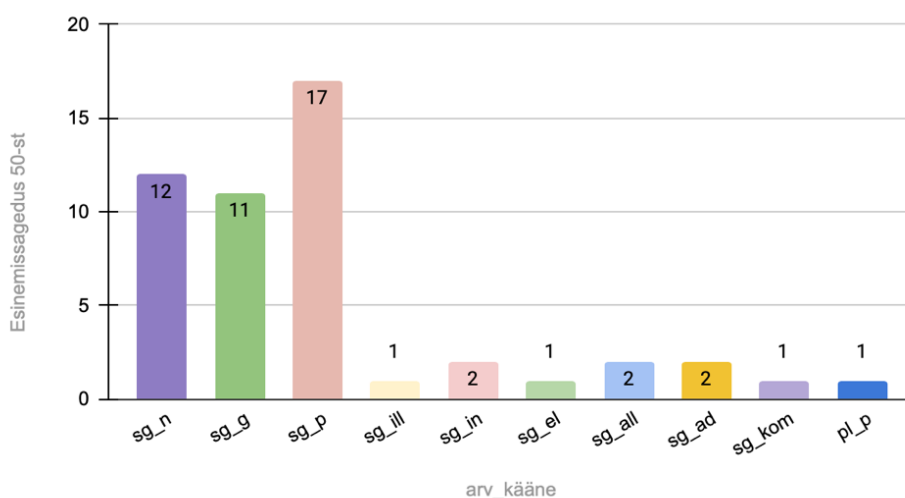
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 4. Sõna *liiv* esines kogu korpuse peale kokku 122 141 korral, sellest ainsuses 119 016 (97%) ja mitmuses 3125 korda (3%). Kõige sagedam ainsuse vormidest oli partitiiv *liiva* (33 352; 28%), millele järgnes genitiiv *liiva* (28 539; 24%) ja nominatiiv *liiv* (25 824; 22%). Kõige sagedam mitmuslik variant oli nominatiiv *liivad* (1107; 35%).

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *liiv* ainsuses 49 korda (98%) ja mitmuses 1 kord (2%), tulemus oli protsendiliselt sarnane kogu korpusega. Ainsuse vormidest esines sarnaselt korpusega kõige rohkem partitiivi *liiva* (17; 35%). Sellele järgnes nominatiiv *liiv* (12; 24%) ja genitiiv *liiva* (11; 22%). Kui korpuse kõige sagedam mitmuslik vorm oli nominatiiv, siis valimi ainus mitmuslik vorm oli partitiiv *liivasid* (1; 100%). Sõna *liiv* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 6.

Tabel 4. Sõna *liiv* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpus 2023			Valim		
Sõnu kokku	122 141			50		
Ainsus	119 016	97%		49	98%	
Mitmus	3125	3%		1	2%	
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_p	33 352	28%	sg_p	17	35%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_n	1107	35%	pl_p	1	100%

Grammatiline info

Joonis 6. Sõna *liiv* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

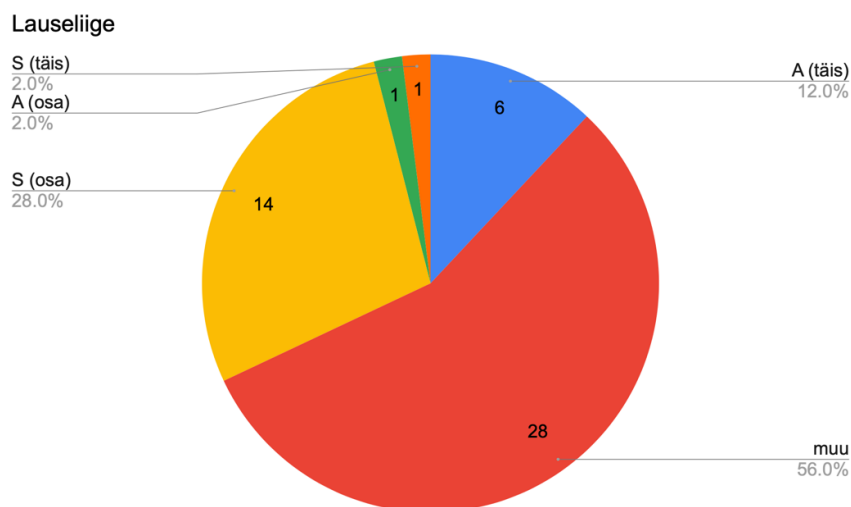
Sõna *liiv* esines mitmuses ühel korral ja ühes vormis, milleks oli mitmuse partitiiv. Mitmuse kasutusega kaasnes tähendusnihe, mis tähendab, et selles lauses ei viidanud *liiv* enam (vaid) ainele. Mitmuslikku vormi oli kasutatud, et viidata samal ajal eri liiki liivadele (12a).

(12) Sõna *liiv* mitmuse partitiivis

a) *Männiku karjääri looduslikke liivasid kaevandatakse vastavalt kaevandusplaanile.*

Joonis 7 illustreerib sõna *liiv* esinemist lauseliikmetena. Osasihitisena esines sõna 14 korral, täissihitisena 1 kord, täisalusena 6 korda ja osaalusena 1 kord. Osasihitisena esinev *liiv* käitus asjasõnale ootuspäraselt, kus oli viidatud vaid ainele kui sellisele ilma lisatähendusteta (13a). Täissihitis võis viidata ebamäärasele, kuid siiski konkreetse rannaga piiritletud liivahulgale (13b). Täisalus ei pööranud tähelepanu hulgale üldse, vaid viitas ainele kui sellisele (näide 13c). Sõna *liiv* esines lauses kõige rohkem (28 korda) muu lauseliikmena (13d). Osaalusena sõna ei esinenud.

Joonis 7. Sõna *liiv* eri lauseliikmetena.

(13) Sõna *liiv* eri lauseliikmetena

- Kui kasutada tavalist ketiõli, siis võtab see enda külge liiva... (osasihitis)*
- Imeilus valge liiv ja sini-roheline Kagu-Aasia mererand läbustatakse igakuiselt tuhandete piduliste poolt... (täissihitis)*
- üritad varvastega põhja puudutada teadmatuses, kas seal on liiv või mingi sogane ollus. (täisalus)*
- Ma mõistsin, et olla kivi, šokolaad või liiv ei oleks üldse kuidagi, sest kivil, šokolaadil või liival puudub teadvus. (muu)*

Valimis oli sõna *liiv* kvantorifraasis 3 korda. Kõige rohkem oli nimisõnalist kvantorifraasi, mida esines kahel korral – *peotäie liiva*, paar *peotäit liiva*. Määrsõnaline kvantorifraas esines ühel korral – *veidike jämedat liiva*. Tähendusnihet kvantorifraasi koosseisus esinemisel ei tekkinud ning hulgale viitasid kvantorifraasi tuumad. Lisaks kvantorifraasidele esines hulka väljendav kaassõnafraas – *kilomeetrite kaupa liiva*. Kui tüüpiliselt kaassõnafraasil täiendeid ei ole (Metslang jt 2023: 748), siis selles konstruktsioonis täiendab kaassõnafraasi täiend *liiva*. Olgugi et tegemist ei ole kvantorifraasiga, mis viitaks ainesõna hulgale, annab ainesõnale *liiv* piiritletust kaassõnafraas (*kilomeetrite kaupa*). Vastava kaassõnafraasiga kaasneb ka tähendusnihe – ilmselt on viidatud pikale rannale, maastikuelemendile.

3.5. Lumi

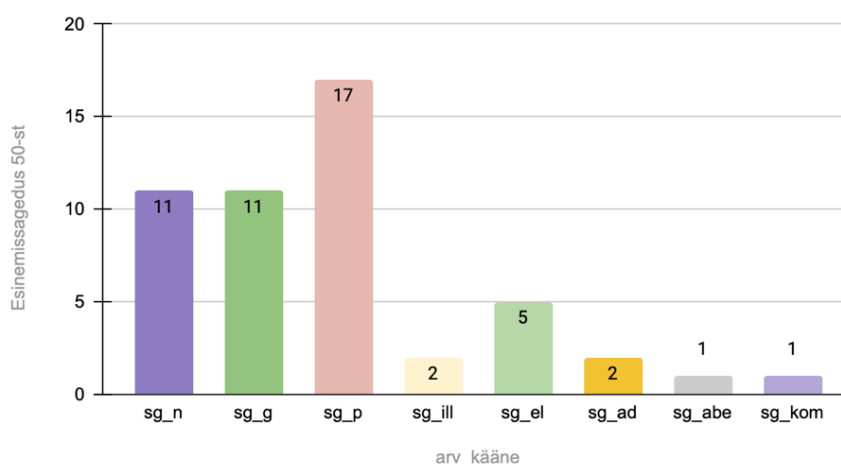
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 5. Sõna *lumi* esines kogu korpusse peale kokku 331 607 korral, sellest ainsuses 331 180 korda (99,9%) ja mitmuses 427 korda (0,1%). Kõige sagedam vorm ainsuse vormidest oli partitiiv *lund* (103 150; 31%), millele järgnes nominatiiv *lumi* (86 148; 26%) ja genitiiv *lume* (62 874; 19%). Kõige sagedam mitmuslik vorm oli nominatiiv *lumed* (225; 53%).

Minu analüüsis oleva 50 näite hulgas esines sõna *lumi* vaid ainsuses (100%). Sarnaselt kogu korpussega oli ainsuslikest vormidest kõige sagedam partitiiv *lund* (17; 34%). Sellele järgnesid võrdselt nominatiiv *lumi* (11; 22%) ning genitiiv *lume* (11; 22%). Sõna *lumi* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 8.

Tabel 5. Sõna *lumi* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpus 2023		Valim			
Sõnu kokku	331 607		50			
Ainsus	331 180	99,9%	50	100%		
Mitmus	427	0,1%	-			
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_p	103 150	31%	sg_p	17	34%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_n	225	53%	-		

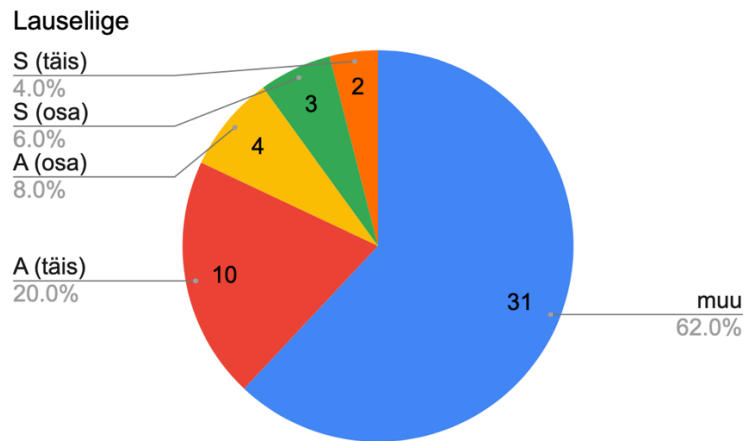
Grammatiline info

Joonis 8. Sõna *lumi* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Joonis 9 illustreerib sõna *lumi* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 10 korda, täissihitisena 2 korda, osasihitisena 3 korda ja osaalusena 4 korda. Täisalususe vorm hulgate

tähendust ei pööranud (14a). Täissihitis viitas kindlale hulgale, maha sadanud lumele (14b). Osasihitise vormil oli tüüpiline ainesõnale omane tähendus ja käitumine (14c). Osaalusena esinev *lumi* viitas ebamäärase kogusega ainele (14d). Sõna *lumi* esines lauses kõige enam (31 korda) muu lauseliikmena (14e).

Joonis 9. Sõna *lumi* eri lauseliikmetena.

(14) Sõna *lumi* eri lauseliikmetena

- ...lumi on Hiiumaa praktiliselt isolatsiooni jätnud,... (täisalus)
- ...nädala teises pooles alanud vihmased muutis maha sadanud lume sulaks... (täissihitis)
- ...või hoopis suudavad meie madalad kõrgustikud külmale õhuvoolule ette jäädes lund esile kutsuda? (osasihitis)
- Lisaks pudeneb lörtsi ja lund... (osaalus)
- ... ta pillas kukkudes kaasas olnud relvagi lumme. (muu)

Analüüsis oli sõna *lumi* kvantorifraasi koosseisus neli korda. Kolmel korral oli tegemist nimisõnalise kvantorifraasiga – *15-20 cm lund, mingi 40 cm lund, kümme sentimeetrit laia kohevat lund*. Ühel juhul esines mäarsõnaline kvantorifraas – *lund küllaga*. Viimase puhul on kvantorifraas pöördjärjestuses, mille võib tingida hulga fokuseerimise tahe. Tähendusnihkeid kvantorifraasis esinemisel ei tekkinud ning hulga viitasid fraasi tuumad. Arvsõnalist kvantorifraasi ei esinenud.

3.6. Tatar

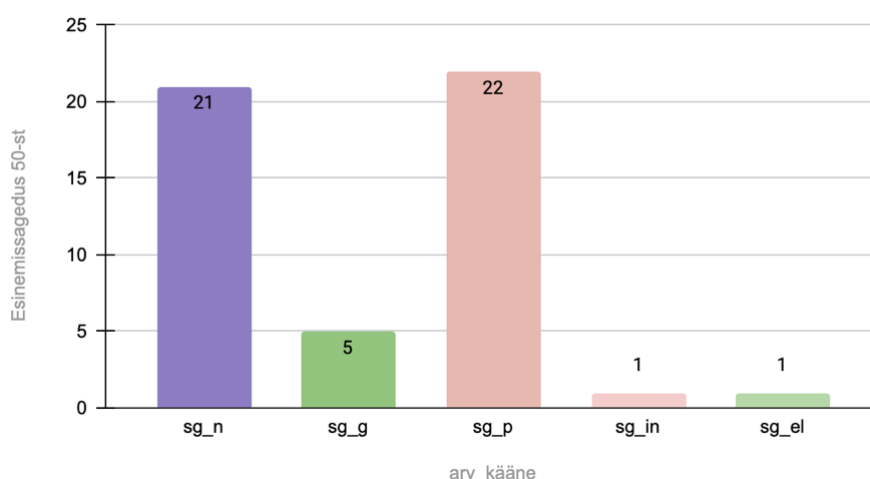
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 6. Sõna *tatar* esines kogu korpuse peale kokku 15 011 korral, sellest ainsuses 14 809 korda (99%) ja mitmuses 202 korda (1%). Kõige sagedam vorm ainsuse vormidest oli nominatiiv *tatar* (5924; 40%), millele järgnes partitiiv *tatart* (3875; 26%) ja genitiiv *tatra* (3160; 21%). Kõige sagedam mitmuslik variant oli nominatiiv *tatrad* 144 korda (71%).

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *tatar* vaid ainsuses (100%). Kui kogu korpuse kõige sagedam ainsuslik vorm oli nominatiiv *tatar*, siis valimis oli selleks partitiiv *tatart* (22; 44%). Sellele järgnes nominatiiv *tatar* (21; 42%) ja genitiiv *tatra* (5; 10%). Sõna *tatar* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 10.

Tabel 6. Sõna *tatar* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

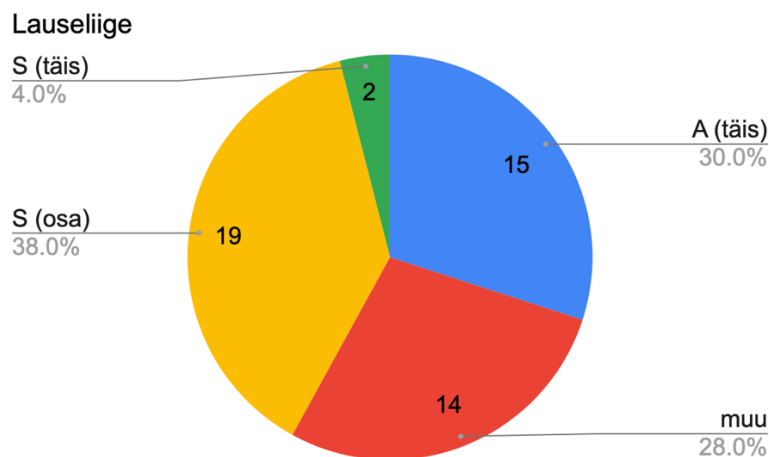
Andmed	Eesti ühendkorpused 2023			Valim		
Sõnu kokku	15 011			50		
Ainsus	14 809	99%		50	100%	
Mitmus	202	1%		-		
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_n	5924	40%	sg_p	22	44%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_n	144	71%	-		

Grammatiline info

Joonis 10. Sõna *tatar* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Joonis 11 illustreerib sõna *tatar* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 15 korda, täissihitisena 2 korda ja muu lauseliikmena 14 korda (15d). Osasihitise vorm, mida esines valimis kõige rohkem, 19 korda, oli enamjaolt tingitud verbivormist (15a). Täisalususe vormis olev *tatar* viitas ainele kui sellisele ilma hulgale tähelepanu pööramata (näide 15b). Täissihitis võis viidata tõenäoliselt aspektilisele piiritletusele, ilma eelnevat konteksti teadmata on keeruline öelda, kas selles vormis võis rolli mängida siiski ka kvantitatiivne piiritletus (15c). Osaalusena ei esinenud sõna kordagi.

Joonis 11. Sõna *tatar* eri lauseliikmetena.

(15) Sõna *tatar* eri lauseliikmetena

- a) *Ka tädi Maali võib vajadusel üsna kiiresti poodi minna ja oma naaberrükkide kaasvõitlejatega sünkroniseeritult tatart hakata ostma.* (osasihitis)
- b) *Muid putrusid meie peres eriti ei tehtud, aga tatar läks alati peale.* (täisalus)
- c) *Siit talust saab tatra kätte valgena, sest seda ei kuumutata, vaid kooritakse....* (täissihitis)
- d) *Söö kastet keedetud kartuli, riisi, tatra või pastaga.* (muu)

Analüüsis oli sõna *tatar* kvantorifraasis 10 korda. Kõik kvantorifraasid olid nimisõnalised, näiteid: *1 dl tatart, 5 spl tatart, kastitäis tatart*. Kvantorifraaside rohkust põhjendab tõenäoliselt asjaolu, et valimisse sattus mitmeid retseptijuhiseid. Arvsõnalist ega määrsõnalist kvantorifraasi ei esinenud. Täendusnihkeid ei tekkinud ning hulgale viitasid fraasituumad ja neid laiendavad arvsõnad.

3.7. Tolm

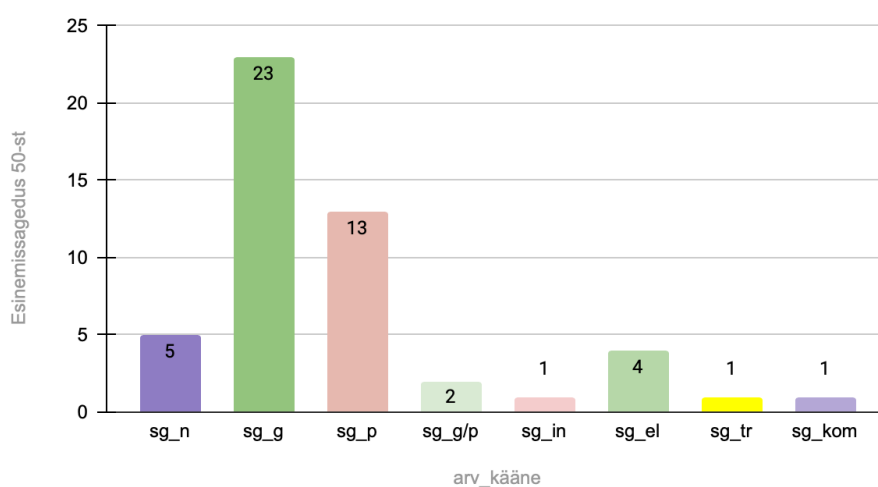
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 7. Sõna *tolm* esines kogu korpusse peale kokku 91 756 korral, sellest ainsuses 91 317 korda (99%) ja mitmuses 439 korda (1%). Kõige sagedam vorm ainsuses oli partitiiv *tolmu* (31 396; 34%), millele järgnes genitiiv *tolmu* (24 626; 27%) ja nominatiiv *tolm* (20 491; 22%). Kõige sagedam mitmuslik variant oli nominatiiv *tolmud* (225; 51%).

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *tolm* vaid ainsuses. Kui korpuses oli kõige sagedam ainsuslik vorm partitiiv, siis valimis oli selleks genitiiv *tolmu* (23; 46%), millele järgnes partitiiv *tolmu* (13; 26%) ja nominatiiv *tolm* (5; 10%). Kahel korral ei olnud võimalik kindlalt väita, kas tegemist on genitiivi või partitiivi vormiga, kuna need vormid on vormihomonüümsed. Sõna *tolm* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 12.

Tabel 7. Sõna *tolm* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

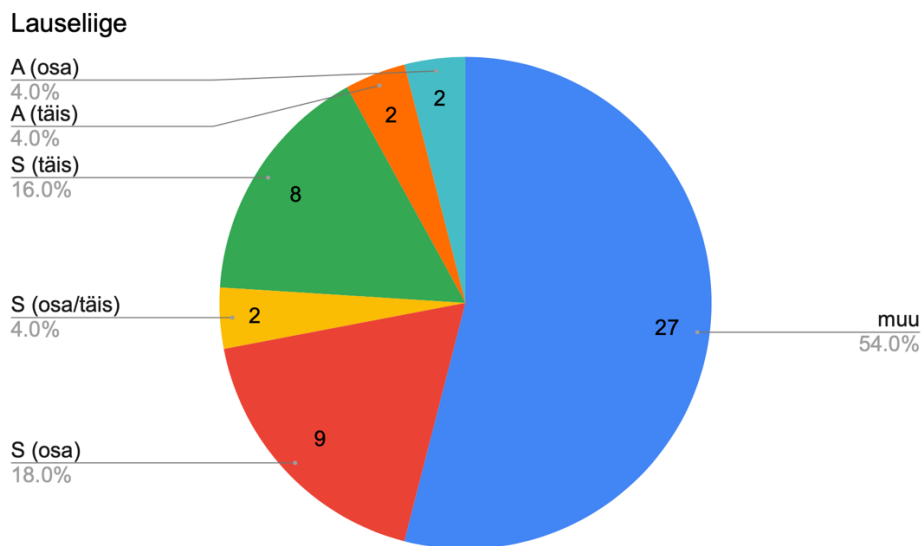
Andmed	Eesti ühendkorpus 2023			Valim		
Sõnu kokku	91 756			50		
Ainsus	91 317	99%		50	100%	
Mitmus	439	1%		-		
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_p	31 396	34%	sg_g	23	46%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_n	225	51%	-		

Grammatiline info

Joonis 12. Sõna *tolm* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Joonis 13 illustreerib sõna *tolm* esinemist lauseliikmetena. Osasihitiseks esines sõna 9 korda, täissihitiseks 8 korda, täisalusena 2 korda ja osaalusena 2 korda. Kahel juhul oli keeruline otsustada, kas tegemist on osa- või täissihitisega. Osasihitise tingis tihti verb, näite 16a puhul *keerutama*. Täissihitis võis viidata koguselt piiritletud tolmu, kodumaa tolmu (16b). Täisaluselise vormis esinenud *tolm* käitus ainesõnale tüüpiliselt, kus viidati vaid ainele ilma hulga tähelepanu pööramata (16c). Osaalus viitas ebamäärasele kogusele ainele (16d). Näite 16e puhul oli vormihomonüümia tõttu keeruline otsustada, kas tegemist on osa- või täissihitisega. Osasihitiseks viitaks sõna ainele kui sellisele, täissihitiseks lisanduks ka kindla koguse tähendus 'just see tolmu just kapilt'. Kõige enam esines *tolm* lauses muu lauseliikmena 27 korda (16f).

Joonis 13. Sõna *tolm* eri lauseliikmetena.

(16) Sõna *tolm* eri lauseliikmetena

- igal juhul tekitatakse jälle mõttetut probleemi ja keerutatakse tolmu seal, kus midagi pole.* (osasihitis)
- 14% lubab pühkida kodumaa tolmu jalgadelt.* (tässihitis)
- ...et kuidas saab nii, et oleks vähem tööd ja rohkem raha ja kust tuleb tolm ja kas kookosrasva tasub süüa...* (täisalus)
- See täht oli küllalt suur, et muutuda supernoovaks, mis siis lendas õhku ja igalpool lendas tolmu...* (osaaalus)
- Et võtan tolmu kapi pealt...* (osa-/tässihitis)
- Planeedid tekkisid gaasist ja tolmust samaaegselt Päikesega...* (muu)

Analüüsis oli sõna *tolm* kvantorifraasis 2 korda. Mõlemal korral oli tegemist määrsõnalise kvantorifraasiga – *palju tolmu*. Sõna *tolm* ei esinenud nimisõnalise ega arvsõnalise kvantorifraasi koosseisus kordagi. Täendusnihet ei tekkinud ning tolmuhulgale viitas kvantorifraasi tuum.

3.8. Mesi

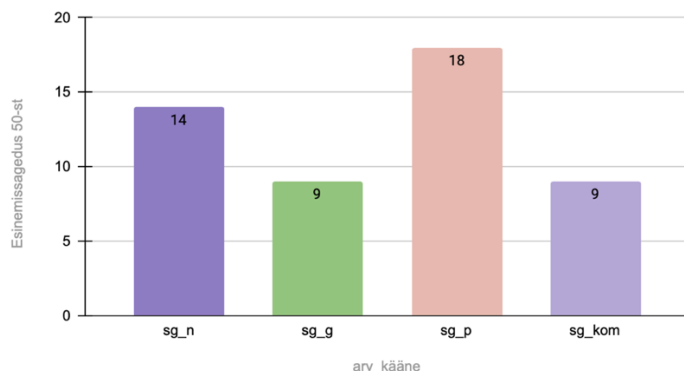
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 8. Sõna *mesi* esines kogu korpusse peale kokku 92 479 korral, sellest ainsuses 88 915 korda (96%) ja mitmuses 3564 korda (4%). Kõige sagedam ainsuse vormidest oli partitiiv *mett* (30 220; 34%), millele järgnes ainsuse nominatiiv *mesi* (23 554; 26%) ja genitiiv *mee* (20 583; 23%). Sketch Engine'i andmetel oli kõige sagedam mitmuslik variant mitmuse partitiiv *mesi* 2003 korda (56%). Selle tulemuse osas on põhjust olla kriitiline, kuna mitmuse partitiiv on vormihomonüümne ainsuse nominatiiviga *mesi*.

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *mesi* vaid ainsuses. Kõige rohkem esines partitiivi *mett* (18; 36%), millele järgnes nominatiiv *tolm* (14; 28%). Lisaks esines ainsuse genitiivi ja komitatiivi, mõlemat 9 korda (18% + 18%). Sõna *tolm* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 14.

Tabel 8. Sõna *mesi* profiil eesti ühendkorpus 2023 ja valimis.

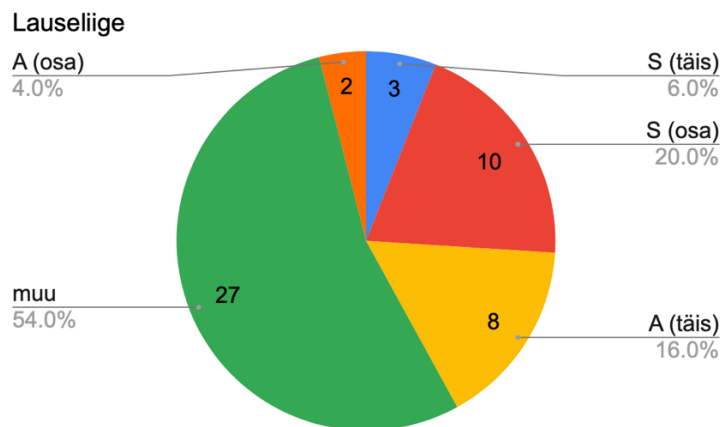
Andmed	Eesti ühendkorpus 2023			Valim		
Sõnu kokku	92 479			50		
Ainsus	88 915		96%	50		100%
Mitmus	3564		4%	-		
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_p	30 220	34%	sg_p	18	36%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_p	2003	56%	-		

Grammatiline info

Joonis 14. Sõna *mesi* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Joonis 15 illustreerib sõna *mesi* esinemist lauseliikmetena. Osasihitiseks esines sõna 10 korda, täisalusena 8 korda, täissihitiseks 3 korda ja osaalusena 2 korda. *Mesi* osasihitise tingis sageli verb (17a). Täisalus hulga tähelepanu ei pööranud (17b). Täissihitis viitas näiteks kindlale kogusele, mida selgitab asjaolu, et tegemist oli retseptijuhisega (17c). Osaalus viitas ebamäärasele hulga ainele (17d). Sõna *mesi* esines lauses kõige enam muu lauseliikmena 27 korda (17e).

Joonis 15. Sõna *mesi* eri lauseliikmetena.

(17) Sõna *mesi* eri lauseliikmetena

- Tee kõrvale pakub ta alati mett ja metsmaasika-toormoosi.* (osasihitis)
- Sheavõi ja mesi toidavad huuli sügavuti ning kaitsevad kuivuse eest.* (täisalus)
- Sega mesi ja sojakaste kausis, lisa vutid ja veereta neid korralikult marinaadis.*
(täissihitis)
- Teed ja mett oli kodus olemas.* (osaaalus)
- Veinid olid kas lihtsalt magusad või lausa meega magustatud...* (muu)

Analüüsis oli sõna *mesi* kvantorifraasis 5 korda. Kõikidel juhtudel oli tegemist nimisõnalise kvantorifraasiga – 2 *sl vedelat mett*, 80 *kilo mett*, *kilo mett*, 100 *purgi mee*. Ühel korral oli kvantorifraasi osad üksteisest lahku viidud – *mett või siirupit lisada kumbagi 2 sl*. Selle tingis ilmselt asjaolu, et taheti viidata kogusele, mistõttu oli fraasituum (*sl*) tõstetud lõppu. Täendusnihet kvantorifraasis esinemise tõttu ei tekkinud ning hulga viitasid fraasituum ja selle laiendid. Sõna *mesi* ei esinenud arvsõnalises ega määrsõnalises kvantorifraasis kordagi.

3.9. Koer

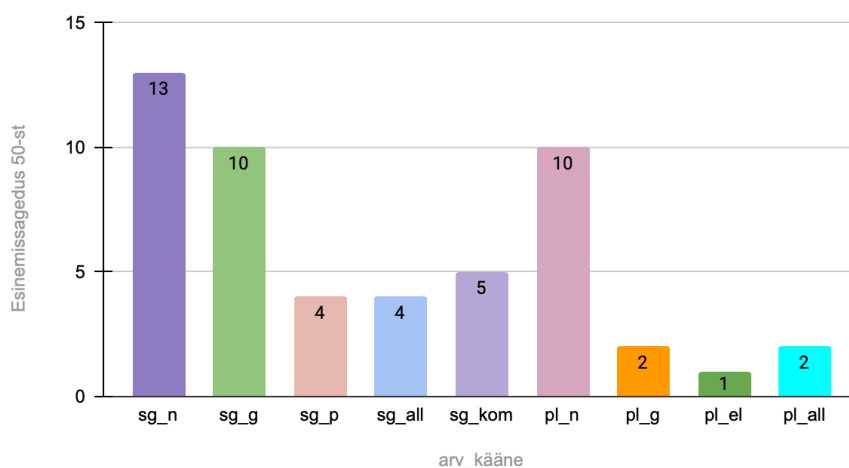
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 9. Asjasõnade vormiprofiil erines nähtavalt ainesõnadest ja seda just mitmuslikes vormides. Sõna *koer* esines kogu korpuse peale kokku 650 453 korda, sellest ainsuses 441 530 korda (68%) ja mitmuses 208 923 korda (32%). Kõige sagedam ainsuslik vorm oli nominatiiv *koer* (183 050; 41%), millele järgnes genitiiv *koera* (100 786; 23%) ja partitiiv *koera* (20 583; 14%). Kõige sagedam mitmuslik vorm oli nominatiiv *koerad* (71 389; 34%).

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *koer* ainsuses 35 korda (70%) ja mitmuses 15 korda (30%). Sarnased protsendid tulid välja ka kogukorpuse tulemustest. Nii korpuses kui valimis oli kõige sagedam ainsuse vorm nominatiiv *koer* (13; 37%). Sellele järgnesid genitiiv *koera* (10; 26%) ja komitatiiv *koeraga* (5; 14%). Mitmuslikest vormidest, sarnaselt kogukorpusega, oli kõige sagedam nominatiiv *koerad* (10; 67%). Sõna *koer* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 16.

Tabel 9. Sõna *koer* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpuse 2023			Valim		
Sõnu kokku	650 453			50		
Ainsus	441 530	68%		35	70%	
Mitmus	208 923	32%		15	30%	
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_n	183 050	41%	sg_n	13	37%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_n	71 389	34%	pl_n	10	67%

Grammatiline info

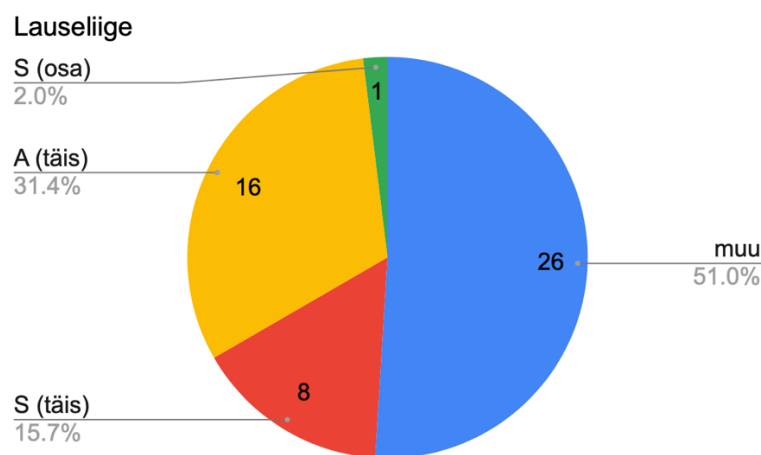
Joonis 16. Sõna *koer* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

Mitmuslikud vormid olid ootuspärased, kuna tegemist on asjasõnadega, mis on juba eos loendatavad. Seetõttu oli ka mitmuses esinemise protsent ainesõnade omast kõrgem. Täendusnihkeid mitmuslik vorm ei tekitanud (18a).

(18) Sõna *koer* mitmuses

- a) *Tuntud ütlust parafraseerides – väiksed koerad, väiksed mured; suured koerad, suured mured.*

Joonis 17 illustreerib sõna *koer* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 16 korda, täissihitisena 8 korda ja osasihitisena 1 kord, osaalusena ei esinenud sõna kordagi. Täisalususe tingis referendi kvantitatiivne piiritletus (19a) ja täissihitise asjaolu, et kõik sihitise totaalseks vormiks vajaminevad tingimused (jaatav tegumood, aspektiline piiritletus, kvantitatiivne piiritletus) olid täidetud (19b). Osasihitise tingis näiteks asjaolu, et lauses on verb *tahtma*, mis vastavat vormi nõuab (19c). Sõna *koer* esines lauses kõige enam muu lauseliikmena (26 korda) (19d).

Joonis 17. Sõna *koer* eri lauseliikmetena.

(19) Sõna *koer* eri lauseliikmetena

- a) *Isegi koerad tundusid vähe üllatunud moega sihukese ilma peale.* (täisalus)
- b) *Selline koolitus on täiesti vale, nõnda võib kasvatada kangekaelse ja flegmaatilise koera.* (täissihitis)
- c) *kuule catsfirend, enne kui kommenteerid, siis loe palun jututeema ka läbi eks...kas kuskil on kirjutatud, et ma tahan endale koera ???* (osasihitis)

- d) *Koerale kuulub muu hulgas näiteks Madonnalt ostetud kolme miljoni dollariline villa.* (muu)

Sõna esines kvantorifraasis kahel korral, nendest mõlemal juhul arvsõnalise kvantorifraasina. Ühel juhul oli kasutatud pronumeraali *mõni mu koertest*, teisel juhul põhiarvsõna *enam kui 60 koerale*. Kuna referent on oma olemuselt juba kvantitatiivselt piiritletud ja loendatav, ei ole põhjust siin muude kvantorifraasidega (nimisõnaline, määrsõnaline) referendi kogust täpsustada (*3 *pudelit koera*; **natuke koera*).

3.10. Raamat

Pühendusega eesti raamatu aastale...

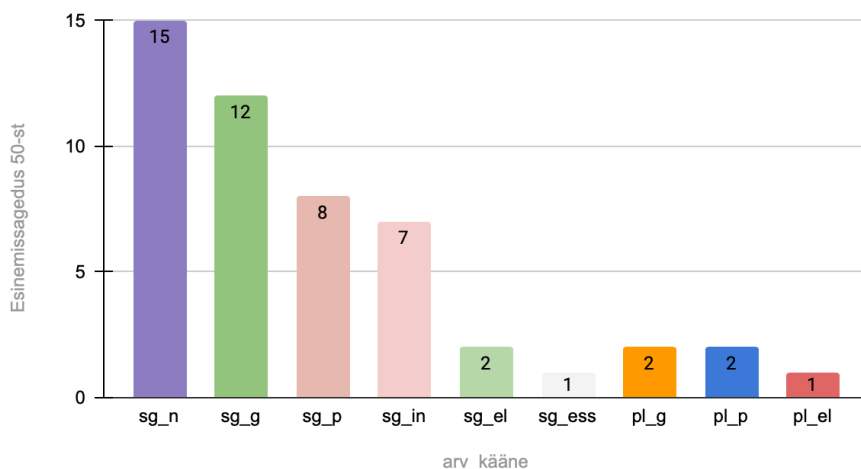
Kahe andmestiku tulemusi illustreerib tabel 10. Asjasõna *raamat* esines kogu korpuse peale kokku 1 603 411 korda, sellest ainsuses 1 228 223 korda (77%) ja mitmuses 375 188 korda (23%). Kõige sagedam ainsuslik vorm oli nominatiiv *raamat* (393 401; 32%), millele järgnes genitiiv *raamatu* (348 864; 28%) ja partitiiv *raamatut* (173 533; 14%). Kõige sagedam mitmuslik variant oli partitiiv *raamatuid* 136 674 korda (36%).

Valimi 50 näite hulgas esines sõna *raamat* ainsuses 45 korda (90%) ja mitmuses 5 korda (10%). Sarnaselt kogu korpusega oli valimi kõige sagedam ainsuslik vorm nominatiiv *raamat* (15; 33%), millele järgnes genitiiv *raamatu* (12; 27%) ja inessiiv *raamatus* (7; 16%). Kuigi korpuses oli kõige sagedam mitmuslik vorm partitiiv, siis valimis olid nendeks võrdselt genitiiv *raamatute* ja partitiiv *raamatuid*, mõlemad vormid esinesid 2 korda (40% + 40%). Sõna *raamat* grammatilise info kogutulemusi valimi põhjal illustreerib joonis 18.

Tabel 10. Sõna *raamat* profiil eesti ühendkorpuses 2023 ja valimis.

Andmed	Eesti ühendkorpus 2023			Valim		
Sõnu kokku	1 603 411			50		
Ainsus	1 228 223	77%	45	90%		
Mitmus	375 188	23%	5	10%		
Sagedaim ainsuslik vorm	sg_n	393 401	32%	sg_n	15	33%
Sagedaim mitmuslik vorm	pl_p	136 674	36%	pl_g	2	40%
				pl_p	2	40%

Grammatiline info

Joonis 18. Sõna *raamat* grammatilise info tervikpilt valimi põhjal.

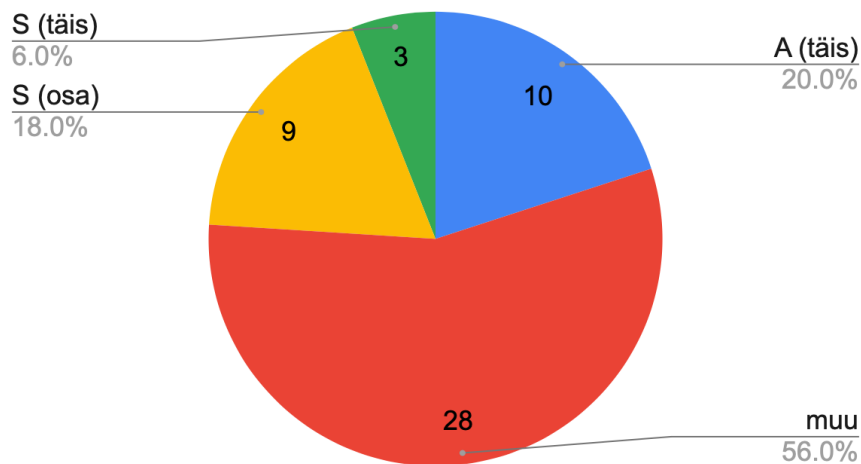
Sarnaselt asjasõnaga *koer* oli ka siinsete mitmuslike vormide esinemine ootuspärane, kuna *raamat* kuulub asjasõna nimisõnatüüpi, seega on oma olemuselt juba eos loendatav. Täendusnihet mitmuse kasutusega ei esinenud (20a).

(20) Sõna *raamat* mitmuses

- a) *Kuna raamatutest tekkinud lugemisjärjekord on päris pikk ja eelmine poolaasta läks väga jõhkra kooligraafiku järgi, siis raamatuid lugeda liiga palju ei jõudnud.*

Joonis 19 illustreerib sõna *raamat* esinemist lauseliikmetena. Täisalusena esines sõna 10 korda, täissihitise 3 korda ja osasihitise 9 korda. Täisalusel võis tingida näiteks referendi kvantitatiivne piiritletus ja definiitsus (21a). *Raamat* esines täissihitise vormis, sest täidetud olid kõik täissihitise jaoks vajalikud tingimused (jaatav tegumood, aspektiline piiritletus, kvantitatiivne piiritletus) (21b). Osasihitise võis tingida hulga ebamäärasus (21c). Sõna *raamat* esines lauses kõige enam muu lauseliikmena (28 korda) (21d).

Lauseliige

Joonis 19. Sõna raamat eri lauseliikmetena.

(21) Sõna raamat eri lauseliikmetena.

- Raamat kannab eesmärki selgitada terviklikult ja võimalikult lihtsalt ehitusõiguse põhimõisteid ning menetlusi. (täisalus)*
- ... emand Pirjo hoolitses mu rõivaste ja toidu eest, korteri ja küünalde eest ja ostis mulle isegi raamatu... (täissihitis)*
- Siin saad osta uusi ja kasutatud raamatuid... (osasihitis)*
- ... luuletajaks sündinud, ja nüüd kohe esimese raamatu käsikirjaga sellised lood. (muu)*

Raamat esines kvantorifraasis kolmel korral, millest kahel juhul arvsõnalise ja ühel juhul nimisõnaline kvantorifraasi koosseisus. Arvsõnaliste kvantorifraaside puhul oli kvantorina kasutatud põhiarvsõna – *viis raamatut*, *kaks raamatut*. Nimisõnalise kvantorifraasi puhul oli kasutatud kvantitatiivse määratlejana toimivat pronoomenit – *kõiki raamatuid*.

4. Arutelu

Iga valimisse välja valitud sõna kohta analüüsisin 50 näitelauseid. Olgugi et sellise arvu näitelauseid peale võis teatud tendents näha, ei saa väita, et tegemist oleks ammendava ja täielikku kogupilti iseloomustavate tulemustega. Selle jaoks tuleks valimit oluliselt suurendada.

Siinses uurimuses analüüsitud aine- ja asjasõnade vahel on selge erinevus. Kuna ainesõnad on algselt loendamatud ja asjasõnad loendatavad (Erelt, Metslang & Plado 2017: 249; Lima & Rothstein 2020: 174), oli üldine tendents minu valimis, et ainesõnad esinesid grammatilises mitmuses tunduvalt vähem kui asjasõnad. Ainesõnade mitmuses esinemise protsendid jäid enamjaolt alla kümne (*vesi* 6%, *sool* 4%, *liiv* 6%). Ainus erand oli *süsi*, mille grammatilise mitmuse hulk oli nähtavalt kõrgem teistest uuritud ainesõnadest (42%) ning ületas ka analüüsitud asjasõnade grammatilise mitmuse hulga (*koer* 30%, *raamat* 10%). Neli ainesõna (*lumi*, *tatar*, *tolm*, *mesi*) ei esinenud grammatilise mitmuse vormis kordagi. See tähendab, et nende sõnade puhul ei oldud kasutatud grammatilist mitmust, et muuta loendamatu ainesõna loendatavaks asjasõnaks, selle jaoks olid teised viisid (sellest lähemalt allpool). Asja- ja ainesõnade mitmuse ja ainsuse vahekorra vaatlemisega tulid välja veel tüüpilisemad käänded, milles sõna esines. Valimi põhjal oli üldine tendents, et kõige sagedam ainsuslik vorm ainesõnade puhul oli partitiiv, mis on ainesõnadele omane. Kõige sagedamat mitmuslikku vormi kõigi ainesõnade peale ei tekkinud, see varieerus (pl_in, pl_n, pl_g, pl_p). Asjasõnade sagedaim ainsuslik vorm oli nominatiiv, mitmuslik vorm varieerus (pl_n, pl_g, pl_p). Valimi tulemused mitmuse ja ainsuse kohta ning nendega kaasnevate sagedamate käänete kohta kattusid mitte täielikult, kuid enamjaolt ka eesti ühendkorpusest 2023 päritud andmetega. Tekkinud erinevused kahe andmestiku tulemustes olid ootuspärased, kuna arvestasin sellega, et ühendkorpusest päritud infosse tuleb suhtuda kriitiliselt (nt vale märgenduse tõttu), ning võimalusega, et valimisse sattunud 50 juhusliku lause hulka võisid sattuda täpselt sellised laused, mis üldpildis ei peegeldanud täit reaalsust.

Uuritud asjasõnade mitmuslike vormide puhul tähendusnihkeid ei esinenud, mis oli ootuspärane. Küll aga esines mitmuslike vormidega tähendusnihkeid valimi ainesõnade puhul, mis oli oodatav, sest seda tüüpi sõnadele ongi mitmuse puhul omased tähendusnihked (Erelt jt 1993: 141). Tähendusnihkega olid seotud ainesõnad *vesi*, *sool* ja *liiv*, mis käitusid tüüpiliste ainesõnadena, olid oma olemuselt mitteloendavad (*sool*: *soolad*, *vesi*: *vetes*, *liiv*: *liivad*). Mitmuses ainesõna võis viidata aine erinevatele liikidele (erinevad soolatüübid, liivatüübid). Sõna *vesi* puhul viitasid kõik mitmuslikud vormid veekogude hulgale, mis oli piiritletud kindla territooriumiga (*Eesti vetes*). Ehk siis *vesi* 'aine' tähendusest oli saanud 'veekogu' tähendus

ning kasutatud mitmust, et viidata veekogude hulgale, maastikuelemendile. Et tähendus muutus, muutus ka nimisõna tüüp. Algselt oli *vesi* nii tähenduslikult kui ka grammatiliselt ainesõna, seejärel asjasõna. Seetõttu oli ka kvantitatiivse piiritletuse tekkimine ootuspärane. Kõige põnevam uuritud sõnadest oli *süsi*, mis erinevalt teistest ainesõnadest käitus olemuslikult sageli ka asjasõnana. See tähendab, et sõnal *süsi* oli nii aine- kui asjasõna omadusi. Selle referendi puhul muutub põhimõtteliselt loendatav *süsi* kui asjasõna (kuigi üldjuhul ei ole tarvis sütt kokku loendada) põlemisprotsessi käigus loendamatuks (ainesõna), kuna sötükid lagunevad ja muutuvad piisavalt väikesteks tükkides või tuhaks. Kui teised ainesõnad valimis on nt granulaarsed, väiksematükilised, ning üksikuid tükke ei ole põhjust üksteisest eraldada, siis *süsi* on teatud olukordades suuremate tükkidega ja seetõttu on mitmusevorm oodatavam. *Süsi* mitmuslike vormidega tähendusnihet ei kaasnenu ja seda võib põhjendada sellega, et mitmuse vormis olevate asjasõnade puhul tähendusnihet ei tekigi. Teisi ainesõnu sai muuta asjasõnadeks teatud võtetega, nt täpsustusega pakendatusele (*0,5 tl soola*), *süsi* aga võis toimida asjasõnana iseenesest, ilma et oleks vaja viidata sellisel moel pakendatusele. Näiteks oli *süsi* sageli piiritletud mitte klassikalise anumaga (*pott, klaas, tükk*), vaid teistlaadi piiritletud „anumaga“ (ahi, lõkkeplats, grill), mis annab sellele ainele küll teisel moel, aga siiski piiritletuse, ja mille tõttu saab öelda *võta söed ahjust välja*, ilma et tekiks tähendusniheid. Kui võrrelda sarnast piiritletud anuma olukorda teise ainesõnaga, siis jääb ainesõna siiski ainesõnaks ja öeldakse, et *vala liiv ämbrist välja*. Kui öelda mitmuses *vala liivad ämbrist välja*, tekitab see automaatselt tähendusnihe (‘eri sorti liivad’). Lisaks mitmusele, kus mittetüüpiliselt ainesõnale, kuid tüüpiliselt asjasõnale tähendusnihet ei toiminud, erines *süsi* teistest ainesõnadest veel selle poolest, et selle sõna puhul oli võimalik kasutada arvsõnalist kvantorifraasi, ilma et tekiks tähendusnihet. Saab öelda, et *mul kukkus jala peale 1 süsi*, mõeldes ühele tükile söele, ilma vajaduseta seda täpsustada. Kui aga öelda *mulle kukkus jala peale 1 liiv*, siis on minu keeletunnetuse järgi korrektne öeldut mõõdunimisõnaga täpsustada, tegemist on just ühe *tera* liivaga. Sarnane olukord on ka näitega *mulle kukkus jala peale 1 piim*, kus on samuti oluline öeldut täpsustada mõõdunimisõnaga *tilk*. Niisiis saab sõest rääkida nii aine- kui asjasõnast, olenevalt olukorrast ja söe hetkelisest füüsilisest olemusest. Näiteks kui tahetakse grillida, öeldakse *too poest sütt* (ainesõna), aga pärast grillimist (kui söed ei ole mingil põhjusel tuhaks põlenud) saab öelda *võta söed maha* (asjasõna). On veel oluline mainida, et juhuvalimisse sattunud lausete mitmuslikud *söed* olid enamjaolt kuumas olekus. Võimalik, et ka *süte* kuum temperatuur võib aidata kaasa loendatavusele. Kuumade süsidega (*punased, miilavad, ohtlikud*) tekib tükkide eristamine (=loendatavus) lihtsamalt. Sellele võib kaasa mängida inimese evolutsiooniline ellujäämisinstinkt – me pöörame täpsemat tähelepanu

kõigele, mis võib olla meile ohtlik. Minu järeldused *süsi* kohta on pelgalt katse nähtut seletada. Kuna minu mõttekäik põhineb vaid 50 näitelauseel, ei pruugi see täit tõde peegeldada. Põhjalikumaks uurimuseks oleks vajalik valimit suurendada ja tekitada laiem amplituud erinevatest võimalikest olukordadest.

Kõigi sõnade puhul esines aluse ja/või sihitise lauseliikmeks olemist. Ainesõnadele olid suures pildis tüüpilised nende omased täisaluse ja osasihitise vormid. Aluse ja sihitise vormivaheldusega saab tekitada referendile kvantitatiivset piiritletust (Erelt, Metslang & Plado 2017: 250; Metslang 2017: 267) ning seda võis märgata valimis kõikide ainesõnade puhul. Kuigi aluse- ja sihitise vormivaheldusega kvantitatiivse piiritletuse tekitamine ei olnud niivõrd eettetulev, esines neid siiski. Osaalust esines vaid ainesõnade puhul ning sellega viidati üldjuhul ebamäärase kogusega ainele. Kuna minu analüüsitud ainesõnade seas oli hulk olukordi, kus aine oli seotud retseptijuhistega (täpsed kogused on olulised), siis võis see olla üheks põhjuseks, miks tuli osaalust vähem ette. Täissihitist esines ainesõnades osaalusest rohkem ja sellega võidi viidata kindlale kogusele ainele. Seda toetab samuti asjaolu, et valimis oli mitmeid retseptijuhiseid, mis nõuavadki konkreetsemat piiritletust. Ka võis täissihitist tähelepanu pöörata pigem aspektilisele piiritletusele ja ilma suuremat konteksti teadmata, oli keeruline tuvastada ka kvantitatiivset piiritletust (mida täissihitist tegelikult nõuab). Asjasõnad esinesid üldjuhul täisaluses, mis on oodatav, kuna tegemist oli piiritletud referentidega. Samuti võis täisaluse tingida referendi definiitsus. Osasihitise võis tingida viitamine ebamäärasele hulga või osasihitise vormi nõudev verb (nt *tahtma*). Täissihitist põhjendas kõikide selleks vormiks vajalike tingimuste olemasolu. Osaalust asjasõnade puhul ei esinenud. Mõnel juhul tekitas probleemi vormihomonüümia, kuna minu uuritavate nii aine- kui ka asjasõnade seas oli sõnu (*tolm, sool, liiv, koer*), mille genitiivi ja partitiivi vormid kattuvad. See tegi lauseliikme aluse ja sihitise totaalsuse-partiaalsuse määramise paaril korral keeruliseks. Kogu aine- ja asjasõnade peale kokku oli kõige tüüpilisem muu lauseliige (nt määrus).

Ainesõnad esinesid valimi põhjal vaid määrsõnalises ja nimisõnalises kvantorifraasis, viimases kõige rohkem. Asjasõnad esinesid kvantorifraasi koosseisus tunduvalt vähem ja kui, siis eelkõige arvsõnalise kvantorifraasis. See on huvitav, sest ka ainesõnad saavad tegelikult esineda arvsõnalises kvantorifraasis, aga 400 näite hulgas ei esinenud ühtegi sellist kvantorifraasi. Ainesõnade puhul on arvsõnaline kvantorifraas tegelikult tavapärane: saame öelda *võta poest üks vesi* ja *kaks piima*. Olgugi, et sellisel juhul tekib tähendusnihe, ei teki selle fraasi mõistmisega probleeme, kuna üldiselt on poest ostetav vesi tavaliselt pudelis ja piim pakis. Niisiis ei ole oluline mõõdunimisõnaga (*pudel, pakk*) öeldut täiendada. Põhjuseks, miks valimis ainesõnade arvsõnalisi kvantorifraase ei esinenud, võis olla asjaolu, et minu uuritud

ainesõnad esinesid tihti retseptijuhises. Sellisel juhul on tavaks täpsustada, kui palju ainet retsepti kulub, ja sellisel juhul jääb arvsõnaline kvantorifraas tähenduse mõttes puudulikuks. Kui retseptijuhend ütleb, et *lisa taignasse 2 vett ja 5 mett*, siis võib olla keeruline mõista, mis mõõdudimensioonidest jutt käib. Tähendusnihkeid ei esinenud kvantorifraasi koosseisus olemise tõttu ei aine- ega ka asjasõnade puhul.

Kui keelekasutaja tahab ainesõna puhul rõhutada selle kogust, võib kvantorifraasi sõnajärg muutuda (Metslang 2017: 465). Samuti võib sõnajärg muutuda, kui viidatakse ebamäärasele kogusele (Metslang 2017: 464). Ka minu valimis esines olukordi, kus kvantorifraas erines selle tüüpilisest kujust. Näiteks võisid **fraasituum** ja **-laiend** olla pöördjärjestuses (*sütt kaks pakki, tatarit 1 x 25 g* → laiend + tuum). Ka esines selliseid konstruktsioone, mida ei saa küll pidada klassikaliseks kvantorifraasiks, näiteks *mesi (200ml)*, kuid mis viitavad samamoodi kvantitatiivselt piiritletud ainele, milleks on kasutatud mõõdunimisõna (*ml, sl*).

Kokkuvõttes saab öelda, et ainesõnad esinevad pigem tüüpiliste ainesõnadena ehk siis kvantitatiivselt piiritlemata sõnadena. Sellegipoolest võib näha situatsioone, kus keelekasutaja on tundnud vajadust muuta sõna kvantitatiivselt piiritletuks. Olgu muutmisviisiks siis grammatiline mitmus, aluse ja sihitise spetsiifilised vormid või kvantorifraasi koosseisus esinemine. Ainesõnad on avastamist ja uurimistväärne nimisõnatüüp. Edaspidi saaks ainesõnade kohta uurida ainesõnade kasutuskonteksti + mitmuslike vormide seost, samuti keskenduda konkreetsemalt näiteks retseptijuhistele, kus ainesõnade kvantitatiivne piiritletus on ootuspärane (ja isegi oluline), ja retseptijuhistes esinevatele kvantitatiivse piiritletuse eri vormidele. Ka oleks uurimistväärne kvantorifraaside kvantorite ehk tuumade põhjalikum analüüs, seda aine- ja asjasõnade võrdluses (on võimalik öelda *aias on natuke vett*, aga mitte *aias on ?natuke koera*) ning eraldi ainesõna *süsi*.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli teada saada, kuidas käituvad eesti keele ainesõnad. Täpsemalt uurisin, kas ja kuidas tekivad piiritletud vormid ning milline on piiritletud sõnavormide taga olev semantika. Kuigi põhifookus oli töös ainesõnadel, otsustasin valimisse lisada ka paar asjasõna, et tekitada võrdlus aine- ja asjasõnade vahel. Eesmärkide saavutamiseks valisin välja 10 sõna, millest 8 olid eri olemusega ainesõnad, ülejäänud 2 asjasõnad. Näitelausete leidmiseks kasutasin leksikoloogilist abivahendit Sketch Engine, mille kaudu võtsin eesti ühendkorpusest 2023 iga sõna kohta juhuvalimiga 50 näitelauset. Esmalt vaatlesin sõnavormide koguprofiili nii korpuses kui valimis, seejärel tegin valimi süvaanalüüsi, et mõista, miks kvantitatiivselt piiritletud vormid tekivad ja kuidas mõjutab see ainesõna semantilisel.

Varasematest uuringutest (Grimm 2018; Lima & Rothstein 2020) selgub, et ainesõnade eristus ei ole alati nii ühtne ja ootuspärane. Kas, millal ja kuidas kuulub sõna ainesõna nimisõnatüüpi – seda võivad mõjutada mitmed tegurid, mille hulgas on näiteks sõna mitmetähenduslikkus, vormivaheldus, kvantitatiivne piiritletus ja sellega seotud tähendusnihked.

Minu uurimusest selgus, et teatud ainesõnadel on suurem tendents esineda kvantitatiivselt piiritletuna kui teistel. Piiritletuse saavutamiseks kasutati erinevaid võtteid, olgu selleks siis grammatiline mitmus, aluse ja sihitise vormivaheldus või kvantorifraas. Uuritud ainesõnadest pooltel (*lumi, tatar, tolm, vesi*) ei esinenud grammatilise mitmusega tekitatud kvantitatiivset piiritletust. Kõige rohkem esines grammatilise mitmusega saavutatud kvantitatiivset piiritletust ainesõnal *süsi*, mis ületas ka asjasõnade mitmuses esinemise protsendi. Ülejäänud kolme ainesõna puhul (*vesi, sool, liiv*) esines ka grammatilist mitmust, kuid mitte suurel määral. Mitmusliku nimisõna fraasiga võis tekkida tähendusnihe. Seda esines ainesõnadega *vesi, sool* ja *liiv*. Mitmuse kasutust põhjendas viitamine eri tüüpi konkreetsele ainele (*soolad, liivad* 'eri liiki soolad ja liivad'), aine paljususele ilma konkreetsemale hulga viitamata (*otse süitel küpsetatud*) ja maastikuelemendi hulga viitamata (*vetes*). Ainesõna *süsi* puhul mitmus tähendusnihet ei tekitanud, kuna sellel referendil on nii aine- kui ka asjasõna omadusi. Kõikide ainesõnade puhul esines aluse ja/või sihitise vormivaheldusega tekitatud kvantitatiivset piiritletust. Kuigi see ei olnud nii sage, kui ainesõnadele omased tüüpilised osasihitis ja täisalus (kvantitatiivse mittepiiritletuse tähendus), tuli seda siiski ette. Ainesõna täissihitisena viitas üldjuhul kindlale kogusele. Ainesõna osaalusena viitas samuti kogusele, kuid ebamäärasele kogusele. Asjasõnad esinesid ootuspäraselt täisalus vormis, kuna tegemist oli piiritletud referentidega. Samuti võis täisalus tingida referendi definiitsus. Osasihitise asjasõnade puhul võis tingida viitamine

ebamäärasele hulgale või osasihitise vormi nõudev verb (nt *tahtma*). Täissihitist põhjendas kõikide selleks vormiks vajalike tingimuste olemasolu (jaatav tegumood, aspektiline ja kvantitatiivne piiritletus), kuigi teatud juhtudel ei olnud võimalik konteksti puudumise tõttu kindlalt väita, kas tegu oli kvantitatiivselt piiritletud referendiga. Osaalust asjasõnade puhul ei esinenud. Kõik ainesõnad esinesid kvantorifraasi koosseisus, millest kõige tüüpilisem oli nimisõnaline kvantorifraas. See oli ootuspärane, kuna algselt loendamatud ainesõnad võivad nõuda täpsustust (nt mõõdunimisõna), mis muudaks need piiritletuks, loendatavaks. Määrsõnalist kvantorifraasi oli vähem ja arvsõnalist kvantorifraasi ei esinenud üldse. Asjasõnade hulgas esines vaid arvsõnalist kvantorifraasi, mis on oodatav, kuna referenti, mis on oma olemuselt juba loendatav, ei ole vaja näiteks mõõdunimisõnaga täpsustada. Järeldused põhinesid ainult valimis leitule. Kuna valim ei olnud suur, ei peegelda minu tulemused kahtlemata ammendavat pilti. Teema vajaks edasiuurimist.

Kirjandus

- Chierchia, Gennaro. 1998. Plurality of mass nouns and the notion of “semantic parameter”. *Events and grammar*. Toim. Susan Rothstein. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 53–103.
- Erelt, Mati, Helle Metslang & Helen Plado. 2017. Alus. *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III). Toim. Mati Erelt ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 240–252.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare. 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Toim. Mati Erelt, Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Grimm, Scott. 2018. Grammatical Number and the Scale of Individuation. *Language* 94 (3), 527–574.
- Grimm, Scott Ellise Moon & Adam Richman. 2021. Strongly non-countable nouns: Strategies against individuality. In Mojmír Dočekal & Marcin Wągiel (eds.), *Formal approaches to number in Slavic and beyond*. Berlin: Language Science Press, 57–81. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5082454>
- Huhmarniemi, Saara & Merilin Miljan. 2016. The partitive split in Finnish and Estonian. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 5 (1), 38–76.
- Koppel, Kristina & Jelena Kallas. 2022. Eesti keele ühendkorpuste sari 2013–2021: mahukaim eestikeelsete digitekstide kogu. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Estonian Papers in Applied Linguistics* 18, 207–228. <https://doi.org/10.5128/ERYa18.12>
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. 2001. A „piece of the cake“ and „a cup of tea“: Partitive and pseudo-partitive nominaal constructions in the Circum-Baltic languages. *Circum-baltic languages. Volume 2: grammar and typology*. Toim. Östen Dahl & Maria-Koptjevskaja Tamm. John Benjamins Publishing Company, 523–568.

Lima, Suzi & Susan Rothstein. 2020. A typology of the mass/count distinction in Brazil and its relevance for mass/count theories. *Linguistic Variation*. John Benjamins Publishing Co. 20 (2). 174–218. <https://doi.org/10.1075/lv.00015.lim>

Metslang, Helle. 2017. Kvantorifraas. *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III). Toim. Mati Ereht ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 463–477.

Metslang, Helle 2017. Sihitis – Eesti keele süntaks (Eesti keele varamu III). Toim. Mati Ereht ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 258-275.

Metslang, Helle, Mati Ereht, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Pire Teras, Annika Viht, Eva Liina Asu, Liina Lindström, Pärtel Lippus, Renate Pajusalu, Helen Plado, Andriela Rääbis & Ann Veismann. 2023. *Eesti grammatika*. Toim. Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Palmer, Frank Robert. 1971. *Grammar*. Harmondsworth: Penguin.

Rajandi, Henno & Helle Metslang. 1979. Määramata ja määratud objekt. Toim. Mati Ereht. Tallinn: Kirjastus Valgus.

Sketch Engine. <https://www.sketchengine.eu>.

Whorf, Benjamin Lee. 2010 [1956]. *Keel, mõtlemine ning tegelikkus*. Tlk. Mihkel Niglas. Toim. Urmas Sutrop. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Usage of countable mass nouns. Summary

The aim of the thesis was to find out how Estonian mass nouns behave. Specifically, I investigated whether and how delimited forms arise, and the semantics behind delimited forms. Although the main focus of the work was on mass nouns, I also decided to include a few count nouns in the sample in order to create a comparison between mass nouns (non-countable) and count nouns (countable). In order to achieve the objectives, I selected 10 words, 8 of which were mass nouns of different natures, and the remaining 2 were count nouns. In order to find sample sentences, I used the lexical tool Sketch Engine, which randomly selected 50 sentences for each word from the Estonian National Corpus 2023. First, I looked at the overall profile of word forms in both the corpus and the sample, then I performed an in-depth analysis of the sample to understand why quantitatively delimited forms occur and how this affects the word semantically.

Previous studies (Grimm 2018; Lima & Rothstein 2020) show that the distinction of mass nouns is not always as consistent as expected. Whether, when and how a word belongs to the mass noun category can be influenced by a number of factors, including shifts in word meaning, subject-object form variation, quantitative limitation and related semantic nuances.

My research showed that certain mass nouns have a greater tendency to be quantitatively delimited than others. Various techniques were used to achieve delimitation, whether grammatical plurality, subject-object form variation or quantifier phrasing. Half of the mass nouns studied (*lumi* 'snow', *tatar* 'buckwheat', *tolm* 'dust', *mesi* 'honey') did not exhibit quantitative delimitation produced by grammatical plurals. The highest percentage of quantitative delimitation by grammatical plurals was found for the mass noun *süsi* 'charcoal', which also exceeded the percentage of grammatical plural forms for count nouns. The other three mass nouns (*vesi* 'water', *sool* 'salt', *liiv* 'sand') also had grammatical plurals, but not to a large extent. The plural noun phrase could give rise to shift in meaning. This occurred with the mass nouns *vesi*, *sool* and *liiv*. The use of plurality was justified by the reference to different types of substance (*soolad*, *liivad* 'different types of salts and sands'), to the multiplicity of a substance without reference to a more specific quantity (*otse sütel küpsetatud* 'cooked directly on coals') and to the quantity of a landscape element (*vetes* 'in the waters'). In the case of the noun *süsi*, the plural did not create a shift in meaning, as this referent has both the properties of a mass noun and a count noun. For all nouns, there was quantitative limitation caused by the specific forms of subject and the object. Although for mass nouns as expected the most typical forms were total subject and partial object, both of which do not have delimited meaning. Mass

noun as a total object generally referred to a fixed quantity. Mass noun as a partial subject also referred to a quantity, but to an uncertain quantity. As expected, count nouns typically occurred in the form of total subject, since they were delimited referents. The definiteness of the referent may also have been the reason for the total subject. In the case of count noun being a partial object, it may have been due to a reference to an indefinite quantity or to a verb requiring that specific form (e.g. *tahtma* 'want'). The total object was justified by the presence of all the conditions necessary for this form (affirmative case, aspectual and quantitative delimiteness), although in certain cases it was not possible to say with certainty whether it was a referent with a quantitative delimiteness, due to the lack of context. The form of partial subject didn't occur with count nouns. All the mass nouns occurred in a quantifier phrase, the most typical of which was the nominal quantifier phrase. This was to be expected, as initially uncountable nouns may require a specification (e.g. a measurement word) that would make them delimited, countable. There were fewer adverbial quantifier phrases and no numeral quantifier phrases. Among the count nouns there was found only the numeral quantifier phrase, which is to be expected, since a referent that is already countable by its nature does not need to be specified, for example by a measurement word. The conclusions were based only on what was found in the sample. As the sample was not large, my results undoubtedly do not reflect an exhaustive analysis of the situation. The subject needs further research.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kertu Zahharov,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Ainesõnad piiritletud kasutuses“, mille juhendaja on Renate Pajusalu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

26. mai 2025